

AGRARISCH NATUURBEHEER: WAAROM NEMEN BOEREN DEEL?

Redenen voor boeren in de provincie Overijssel om
deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer

Arnold Kaashoek

Studentennummer: 2204959

European Public Administration (Bestuurskunde)

Onder begeleiding van:

Dr. P.J. Klok

Dr. M. Arentsen

Dhr. O. Brandsma

Datum: 5 februari 2020

Voorwoord

Voor u ligt het rapport “Agrarisch natuurbeheer: waarom nemen boeren deel?”. Dit onderzoek is geschreven in opdracht van de provincie Overijssel. De aanleiding voor dit onderzoek is dat de provincie het aantal deelnemers aan agrarisch natuurbeheer wil doen toenemen. Om die toename te realiseren is het van belang om te weten wat de boeren en andere landeigenaren drijft om deel te nemen. Dit onderzoek is uitgevoerd om te voldoen aan de voorwaarden voor de master Bestuurskunde van de Universiteit Twente. Van juli 2019 tot februari 2020 heb ik onderzoek gedaan naar de redenen van boeren om wel of niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Dit onderzoek bevat de resultaten van verschillende interviews met belanghebbenden en een enquête over agrarisch natuurbeheer, gehouden onder boeren en landeigenaren.

Een jaar geleden was ik nog niet bekend met het bestaan van agrarisch natuurbeheer. Echter, ik had wel een interesse in natuur en natuurbeleid. Die interesse heeft mij geleid tot het doen van onderzoek naar de motivaties van boeren om wel of niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Gedurende mijn afstudeerproject heb ik veel geleerd over natuur en wat de provincie Overijssel doet om die natuur te beschermen.

Dit leren was niet mogelijk geweest met de hulp en het advies van een aantal mensen. Allereerst wil ik mijn begeleider van de provincie Overijssel bedanken: Obe Brandsma. Door zijn hulp heb ik veel geleerd over agrarisch natuurbeheer. Daarnaast zou ik graag mijn begeleiders van de Universiteit Twente willen bedanken, Pieter-Jan Klok en Maarten Arentsen. Hun feedback heeft bijgedragen aan verbeteringen van dit onderzoek. Ten derde bedank ik graag iedereen die heeft meegewerkt aan dit onderzoek. Ik bedank graag de boeren en landeigenaren voor het invullen van de enquête. Daarnaast bedank ik graag de belanghebbenden van agrarisch natuurbeheer. In het bijzonder bedank ik de collectieven voor hun medewerking, zij hebben nieuwe inzichten gegeven en geholpen met de dataverzameling.

Arnold Kaashoek,
Januari, Zwolle

Samenvatting

Agrarisch natuurbeheer omvat de uitvoering van vrijwillige maatregelen door boeren en landeigenaren op hun land om de biodiversiteit op hun land te behouden of te verbeteren. De uitvoering van deze maatregelen wordt gecompenseerd in de vorm van subsidies door de provincie Overijssel. Maatregelen van agrarisch natuurbeheer worden meestal uitgevoerd door boeren, maar soms ook door landeigenaren of particulieren met een stuk land in bezit. De mate van deelname aan agrarisch natuurbeheer is een belangrijke factor die het effect op de biodiversiteit bepaald. Daarom heeft dit onderzoek als doel om er achter te komen wat boeren in de provincie Overijssel motiveert of juist demotiveert om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer.

In de provincie Overijssel worden verschillende soorten agrarisch natuurbeheer uitgevoerd worden door boeren in Overijssel. Maatregelen van agrarisch natuurbeheer zijn verdeeld over de volgende drie leefgebieden: open grasland, droge dooradering en categorie water. Open grasland bevat voornamelijk maatregelen die gericht zijn op het beschermen van weidevogels. Dit leefgebied is voornamelijk aanwezig in het noordwesten van Overijssel. Droge dooradering betreft maatregelen die gericht zijn op het creëren van een leefgebied voor vogels en amfibieën in kleinschalig landschap. Dit gebeurt vaak door het plaatsen en onderhouden van landschapselementen zoals houtwallen. De recent ingevoerde categorie water omvat maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de bodem- en waterkwaliteit. Het accent van deelname in de laatste categorie ligt nog vooral in Noordoost Twente, het oosten van de provincie Overijssel. Het aantal deelnemers aan agrarisch natuurbeheer fluctueert de afgelopen jaren in de provincie Overijssel. Na een daling van het aantal deelnemers vanaf 2011 stijgen de aantallen deelnemers weer sinds 2016.

Vanuit de literatuur zijn de vier theoretische dimensies: deelnamebereidheid, vermogen om deel te nemen, sociale invloeden en beleidsinvloeden gebruikt om de motivaties om wel of niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer te categoriseren. Met betrekking tot de deelnamebereidheid blijkt dat deelnemers om verschillende redenen deelnemen. Resultaten van de enquête laten zien dat financiële prikkels een reden zijn voor deelnemers om deel te nemen, maar ook een reden voor niet-deelnemers zijn om niet deel te nemen. Daarnaast gaf de meerderheid van de deelnemers aan dat zij deelnemen omdat ze de leefbaarheid van het platteland belangrijk vinden. Predatie (het eten van eieren en kuikens door roofdieren zoals de vos) was een reden om niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer voor een kleine meerderheid van de niet-deelnemers. Het passen van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering was zowel een reden om wel als niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Met betrekking tot de kenmerken van de boer en de boerderij bleek dat deelnemers en niet-deelnemers een gelijke opvolgingsstatus hebben en een vergelijkbaar aantal hectares in gebruik hebben. Echter, deelnemers bleken gemiddeld genomen ouder te zijn en meer ervaren in het leiden van een boerderij dan de niet-deelnemers in agrarisch natuurbeheer.

Op het onderwerp sociale invloeden gaf zowel een meerderheid van deelnemers als niet-deelnemers aan dat ze geen druk voelden van de maatschappij en andere boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Echter, de resultaten van de enquête lieten zien dat een meerderheid van de deelnemers deelneemt om de burger te laten zien dat ze duurzaam bezig zijn in de zin dat ze deelnemen aan agrarisch natuurbeheer. Met betrekking tot beleidsinvloeden gaf een meerderheid van de deelnemers aan dat ze tevreden zijn met het werk van de collectieven. Daarnaast gaf een kleine meerderheid van de deelnemers aan dat ze tevreden zijn met de financiële compensatie voor het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer. Als het gaat om de resultaten van agrarisch natuurbeheer dan gaf een meerderheid van de deelnemers aan dat ze meer (beleids)ruimte willen om predatoren te bestrijden.

Inhoud

1.	Introductie	5
2.	Theoretisch kader	7
2.1	Literatuuronderzoek	7
2.2	Conceptualisatie van de variabelen	9
2.3	Hypothesen	11
3	Methodologie.....	12
3.1	Operationalisering	12
3.2	Data verzameling	12
3.3	Data analyse.....	13
3.4	Representativiteit van de verzamelde data	14
3.5	Validiteit en betrouwbaarheid.....	15
4.	Huidige staat van agrarisch natuurbeheer in de provincie Overijssel	16
4.1	Beleid agrarisch natuurbeheer	16
4.1.1	Agrarisch natuurbeheer in het verleden.....	16
4.1.2	Huidige beleid	16
4.1.3	Budget.....	18
4.2	Definitie agrarisch natuurbeheer.....	19
4.3	Deelname van boeren aan agrarisch natuurbeheer	20
4.3.1	Leefgebieden binnen agrarisch natuurbeheer	20
4.3.2	Verloop deelname aan agrarisch natuurbeheer.....	21
4.3.3	Vergoedingen (subsidie) voor agrarisch natuurbeheer	24
5.	Wat motiveert boeren om wel of niet deel te nemen?.....	25
5.1	Verspreiding en deelname aan enquête en interviews	25
5.2	Voor- en nadelen van het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer	27
5.3	Motivaties en demotivaties om deel te nemen.....	27
5.3.1	Bereidheid om deel te nemen	27
5.3.2	Vermogen (om deel te nemen).....	31
5.3.3	Sociale invloeden	34
5.3.4	Beleidsinvloeden.....	38
6.	Conclusie.....	43
7.	Discussie.....	44

7.1 Vergelijking met andere onderzoeken.....	44
7.2 Beperkingen van dit onderzoek	46
7.3 Aanbevelingen	46
Bibliografie	49
Bijlagen:.....	54
Bijlage 1: Operationalisatie en hypothesen	54
Bijlage 2: Jaarvergoedingen voor de verschillende beheerpakketten.....	57
Bijlage 3: Hectares agrarisch natuurbeheer in 2019 in de provincie Overijssel (ANLb)	61

1. Introductie

Het grootste gedeelte van het landelijk gebied in Nederland bestaat uit landbouwgrond (2,4 miljoen hectare) (CBS, 2016). Hoewel de belangrijkste functie landbouwkundig is, voorziet het landelijke gebied ook in leefgebieden voor plant- en diersoorten. Volgens de OECD heeft de Nederlandse landbouw in vergelijking met andere landen een hoge agrarische productiewaarde per hectare bouwland (OECD, 2015). Een van de oorzaken van deze hoge productie is beheersing van de natuur en door de omgeving te richten op landbouw (Grin e.a. 2015). Als reactie hierop is agrarisch natuurbeheer rond 1970 ontstaan. Bij agrarisch natuurbeheer voeren boeren maatregelen uit die gericht zijn op het behouden en verbeteren van de biodiversiteit en de kwaliteit van het landschap.

Volgens BoerenNatuur (2018), de centrale organisatie van de agrarische collectieven in Nederland, namen er in 2018 9.492 van de ongeveer 54.000 boeren deel aan agrarisch natuurbeheer met ongeveer 78.000 hectare (Boerderij, 2019). Overheidsinstituties zijn er op gericht om deze deelname te vergroten door bijvoorbeeld subsidies te verstrekken aan boeren die agrarisch natuurbeheer uitvoeren. De mate waarin agrarisch natuurbeheer een effect heeft op de biodiversiteit hangt af van de bereidheid van boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer (Merkcx e.a., 2009). Daarom is de hoofdvraag van dit onderzoek als volgt:

‘Wat zijn overwegingen van agrarische ondernemers in Overijssel om wel of niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer?’

Centraal in dit onderzoek staan de factoren die effect hebben op de deelname van boeren aan agrarisch natuurbeheer. Om te weten welke beleidsinstrumenten effectief zijn in het stimuleren van boeren zal er onderzocht worden welke factoren effect hebben op de deelname van boeren als het gaat om agrarisch natuurbeheer. Dit onderzoek wordt vormgegeven door de volgende deelvragen:

1. Wat wordt er verstaan onder agrarisch natuurbeheer?
2. Op welke manieren bedrijven boeren agrarisch natuurbeheer?
3. Wat zijn voor- en nadelen voor boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer?
4. Wat motiveert of demotiveert boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer?

Relevantie/toegevoegde waarde van dit onderzoek

Dit onderzoek is er op gericht om er achter te komen welke factoren boeren motiveren of demotiveren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Door erachter te komen wat boeren stimuleert of belemmert om deel te nemen, krijgt de provincie Overijssel inzicht in mogelijke beleidsinstrumenten die ingezet kunnen worden om deelname te stimuleren. Daarnaast kan dit onderzoek, met name de interviews en enquêtes, gebruikt worden om de meningen, zorgen en opmerkingen van boeren over agrarisch natuurbeheer te tonen. Door het bestaan van relaties tussen een aantal factoren en deelname te testen kan er een theoretisch kader gevormd worden. Dit kan dan van toegevoegde waarde zijn voor de wetenschap. De bestaande literatuur heeft al relaties tussen een aantal factoren en deelname aan agrarisch natuurbeheer bevestigd, maar dat betrof voornamelijk onderzoek gericht op andere regio's en op ouder beleid omtrent agrarisch natuurbeheer.

Afbakening van het onderzoek

Binnen dit onderzoek staan doelgerichte maatregelen centraal. Maatregelen die niet bewust op natuur gericht zijn, maar wel natuur opleveren, bijvoorbeeld boerenzwaluwen in een koeienstal (met open ramen) vallen buiten dit onderzoek. Daarnaast valt beheer van natuurreservaten door boeren ook buiten dit onderzoek, omdat dit gezien wordt als natuurbeheer en niet als agrarisch natuurbeheer.

Een laatste afbakening binnen dit onderzoek is dat de onderzoekspopulatie bestaat uit boeren en landeigenaren uit de provincie Overijssel.

2. Theoretisch kader

Dit hoofdstuk gaat in op de relevante theorie achter het onderwerp deelname aan agrarisch natuurbeheer.

2.1 Literatuuronderzoek

Om duidelijkheid te krijgen in de factoren die invloed hebben op de deelname van de boeren aan agrarisch natuurbeheer wordt in dit hoofdstuk de relevante literatuur behandeld.

Factoren die effect hebben op de deelname van boeren aan agrarisch natuurbeheer kunnen verdeeld worden in categorieën. Volgens de theorie van gepland gedrag van Ajzen (1991) kunnen intenties om gedrag te vertonen voorspelt worden aan de hand van drie factoren: houding, subjectieve normen en de perceptie van gedragscontrole. Siebert e.a. (2006) gebruiken die theorie om de factoren die effect hebben op de participatie van Europese boeren aan agrarisch natuurbeheer in vier soortgelijke categorieën te verdelen: (1) factoren die effect hebben op de bereidheid om deel te nemen; (2) factoren die effect hebben op het vermogen van boeren om deel te nemen; (3) sociale invloeden en (4) het effect van beleid. De auteurs onderstrepen het belang om steun aan praktijken zoals agrarisch natuurbeheer niet te zien als een situatie die door één of een aantal factoren beïnvloed wordt – maar juist als een proces gekenmerkt door interactie. Siebert e.a. (2006) beredeneren dat financiële compensatie nodig is, maar niet voldoende op zichzelf om deelname te beïnvloeden. De volgende alinea's gaan verder in op de categorieën die effect hebben op de deelname van boeren aan agrarisch natuurbeheer.

Deelnamebereidheid

De factoren die effect hebben op de bereidheid om deel te nemen bestaan globaal uit de houding van boeren ten opzichte van agrarisch natuurbeheer en de economische motivaties. Fielden e.a. (2008) koppelen de eerder genoemde theorie van gepland gedrag aan het deelnemen aan duurzame agrarische praktijken. Volgens Fielden e.a. (2008) hebben boeren met positievere houdingen en een groter gevoel van controle over agrarisch natuurbeheer een grotere bereidheid om deel te nemen. Uit onderzoek van Wilson en Hart (2000) bleek dat economische motieven de belangrijkste oorzaak waren voor boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Voor 79% van hun respondenten waren financiële redenen de motivatie om deel te nemen en 64% noemde zekerheid van inkomen als reden om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Andere respondenten noemden dat agrarisch natuurbeheer goed paste bij de bestaande ontwikkelingsplannen van het bedrijf (inpasbaarheid). Echter, de niet-deelnemers noemde juist het gebrek aan inpasbaarheid van agrarisch natuurbeheer ten aanzien van de ontwikkelingsplannen van het bedrijf als belangrijke reden om niet deel te nemen (Wilson en Hart, 2000). Volgens Siebert e.a. (2006) worden de economische redenen vaak in combinatie met andere factoren genoemd, bijvoorbeeld de wens om agrarisch natuurbeheer te promoten.

Deelnamevermogen

Het vermogen van boeren om deel te nemen wordt beïnvloedt door het bedrijfstype, de biogeografische condities en de kenmerken van de boer. Volgens Sanders e.a. (2002) verschilt de deelname van boeren per bedrijfstype. Met name graasdierbedrijven en gemengde bedrijven met beide graasdieren en akkerbouw nemen deel in agrarisch natuurbeheer. Andere bedrijfstypes, zoals akkerbouwbedrijven, intensieve veehouderijen en tuinbouwbedrijven hebben minder mogelijkheden om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer (Sanders e.a., 2002). Brotherton (1989, 1991) noemt de kenmerken van de boer en boerderij, bijvoorbeeld zijn leeftijd, opleiding, status van opvolging en bedrijfsintensiteit als belangrijke factoren die invloed hebben op deelname. Wilson e. a. (1997) voegen hier aan toe dat de beschikbare informatie over agrarisch natuurbeheer voor de boer van belang is. Met betrekking tot

informatie noemt Van der Meulen e.a. (1997) dat aanwezige kennis, beschikbare machines en arbeid invloed hebben op de deelname van boeren aan agrarisch natuurbeheer. In aanvulling op de eerder genoemde factoren is het belangrijke om te noemen dat de boeren kunnen beslissen om deel te nemen, maar dat ze dan nog wel afhankelijk zijn van de beslissing van de agrarische collectieven, die bepalen namelijk of deelname mogelijk is. In paragraaf 4.1 wordt hier verder op ingegaan.

Een analyse van de kenmerken van de verschillende boerderijen met en zonder deelname aan agrarisch natuurbeheer laat zien dat deelnemende boeren het relatief goed doen ten opzichte van de niet-deelnemers. De Snoo e.a. (2016) heeft onderzoek van Voskuilen en De Koeijer (2006) naar kenmerken van deelnemende en niet-deelnemende boerderijen geactualiseerd. De vergelijking liet zien dat boerderijen met agrarisch natuurbeheer een lagere bedrijfsintensiteit hadden dan boerderijen die niet deelnamen in 2013. Echter, deelnemende boerderijen hadden een hoger inkomen dan niet-deelnemende boerderijen. Gemiddeld genomen verdienden deelnemers 62.000 tegen 45.000 per jaar door niet-deelnemers. Daarnaast is de opvolgingssituatie bij deelnemende boerderijen beter dan bij niet-deelnemende boerderijen. De gemiddelde leeftijd van boeren was bij beide groepen bijna gelijk, echter de animo om het bedrijf over te nemen was hoger bij deelnemende bedrijven – 47 procent tegenover 33 procent van boeren 55 jaar of ouder met een opvolger (De Snoo e.a., 2016). In het kort blijkt uit onderzoek van De Snoo e.a. (2016) dat bedrijven met agrarisch natuurbeheer over het geheel genomen een lagere bedrijfsintensiteit hebben, maar anders dan gedacht een beter inkomen en een beter toekomstperspectief hebben dan bedrijven zonder agrarisch natuurbeheer.

Sociale invloeden

De sociale invloeden die deelname van boeren beïnvloeden hebben betrekking tot de directe sociale interactie en de indirecte sociale invloeden. Meerdere auteurs benoemen het belang van de omliggende boeren in het besluiten tot deelname aan agrarisch natuurbeheer (Drake e.a., 1999; Deffuant, 2001). Wilson e.a. (1997) omschrijven het als de dynamiek van de regionale landbouw en noemt innovatie en omliggende boeren als onderdeel daarvan. Volgens Fielding e.a. (2008) wordt de deelname van boeren beïnvloed door hun relaties met andere boeren: wat andere boeren in de omgeving vinden van bepaalde manieren van natuurbeheer en welke maatregelen zij uitvoeren. In overeenstemming daarmee noemen Lokhorst e.a. (2011) dat boeren een hogere deelnamebereidheid hebben wanneer ze het gevoel hebben dat anderen in hun omgeving agrarisch natuurbeheer waarderen. Echter, onderzoek van Oksanen (2003) liet zien dat wanneer boeren door de lokale gemeenschap onder druk gezet worden om natuurvriendelijke maatregelen uit te voeren, boeren de neiging hebben om tegen te werken, ook al zijn ze niet tegen de maatregelen.

Meer indirecte invloeden komen van de relevante anderen en organisaties betrokken bij agrarisch natuurbeheer. Westerink e.a. (2013) vermelden het belang van de mening van de zogenaamde relevante anderen voor de motivatie van boeren om deel te nemen. Een voorbeeld van een relevante andere is Friesland Campina, handelend vanuit maatschappelijke druk of vanuit maatschappelijk verantwoord ondernemen leggen zulke organisaties in toenemende mate duurzaamheidseisen op aan hun toeleveranciers. Sanders e.a. (2002) voegen hier aan toe dat de aanwezigheid en activiteit van de Agrarische Natuurverenigingen (ANV's) leidt tot verschillen in deelname van boeren.

Beleidsinvloeden

De effecten van beleid hebben vervolgens weer invloed op de bereidheid en het vermogen van boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Met betrekking tot het beleidsontwerp hebben boeren een voorkeur voor vrijwillige maatregelen, inclusief betalingen voor kostencompensatie (Lettman, 1995; Kroger, 2002; Kaljonen, 2002). Volgens Aarts en Woerkum (1994) is flexibiliteit voor de boer een

belangrijk kenmerk van een subsidieregeling, of de boer in staat is om te beoordelen hoe de omgevingsfactoren van zijn/haar boerderij overeenkomen of aangepast kunnen worden naar de voorwaarden voor deelname aan de subsidieregeling.

Brotherton (1989, 1991) noemt de lengte van natuurbeheerovereenkomsten, hoogte van de financiële compensatie en het informeren over agrarisch natuurbeheer door de overheid als factoren die de bereidheid van boeren om deel te nemen beïnvloeden. Volgens Schrijver e.a. (2008) stijgen de kosten van agrarisch natuurbeheer, na een bepaald aantal hectare bovengemiddeld, als resultaat van de steeds verdergaande aanpassingen in de bedrijfsvoering. De auteurs redeneren dat deze toenemende kosten een grotere deelname in hectares belemmert. In de volgende paragraaf is in tabel 2.1 uiteengezet welke factoren effect hebben op de deelname van boeren aan agrarisch natuurbeheer.

2.2 Conceptualisatie van de variabelen

In deze paragraaf wordt ingegaan op de betekenis van de belangrijkste variabelen in dit onderzoek. Dit conceptualiseren van begrippen wordt gedaan om inzicht te krijgen in de betekenis van de verschillende begrippen.

De afhankelijke variabele **Agrarisch natuurbeheer** verwijst naar maatregelen die boeren (en landeigenaren) nemen op hun land, met subsidie van de overheid, om de biodiversiteit en landschapskwaliteit te behouden en te verbeteren. Volgens de beleidsdocumenten van de provincie Overijssel (2019) zijn de maatregelen onder te verdelen in de volgende vier categorieën.

- Droge dooradering: Dit natuurtype bestaat uit netwerken van lijnvormige landschapselementen. Maatregelen zijn gericht op het (creëren en) onderhouden van landschapselementen in het landschap, zoals hagen, heggen en houtwallen. Daarnaast gaat het over beheer van de perceelranden grenzend aan de dooradering.
- Open grasland: Het grootste gedeelte van agrarisch natuurbeheer vindt plaats op dit landtype (BoerenNatuur, 2018). Maatregelen in dit type agrarisch natuurbeheer is gericht op het beschermen van weidevogelnesten en kuikens. Het type open grasland is verdeeld in:
 - Kritische soorten: Land waar hoge dichtheden zijn van soorten zoals de grutto, tureluur en wulp. Er is gekozen voor deze gebieden omdat beheermaatregelen hier het meest effectief zijn (Provincie Overijssel, 2019).
 - Niet-kritische soorten: Gebied dat hoge dichtheden heeft van Kieviten (een niet-kritische soort), waardoor maatregelen voor deze soort het effectiefst zijn in dit gebied.
- Open akkerland: Voorbeelden van maatregelen zijn het creëren van wintervoedselveldjes of het aanleggen van bloemrijke akkerranden. In de provincie Overijssel is dit type agrarisch natuurbeheer in beperkte mate aanwezig, voor 2020 wordt bijvoorbeeld een pilot akkerbeheer gestart. Deelname is in bepaalde gebieden mogelijk, dit betekent dat de populatie in Overijssel voornamelijk bestaat uit niet-deelnemers (Provincie Overijssel, 2019).
- Categorie water: Waterbeheer gaat over beheer langs waardevolle wateren op agrarische gronden en is onder andere gericht op verbetering van de waterkwaliteit. Deelname in deze vorm van agrarisch natuurbeheer vindt op relatief kleine schaal plaats in Noordoost Twente en Salland, met name omdat deze vorm van agrarisch natuurbeheer relatief nieuw is.

Een andere belangrijke variabele in dit onderzoek is de afhankelijke variabele **deelname** (aan agrarisch natuurbeheer). Een boer wordt gezien als deelnemer wanneer hij de perceptie heeft dat hij maatregelen voor agrarisch natuurbeheer uitvoert. Deze deelname is vervolgens verdeeld naar hoe de boer(in) beloond wordt voor deelname. Sommige boeren worden niet beloond, maar voeren toch maatregelen uit om de biodiversiteit te behouden of te vergroten (Van Dijk e.a., 2016). Wanneer een boer beloond

wordt voor agrarisch natuurbeheer gebeurt dit vaak op twee manieren. Allereerst is het mogelijk dat de boeren beloond worden door de afnemers van de melk, bijvoorbeeld Friesland Campina en Rouveen Kaasspecialiteiten. Die belonen boeren voor bepaalde zaken, waaronder agrarisch natuurbeheer, door een hogere melkprijs te geven (Runhaar et al., 2017). De meest voorkomende manier van beloning is via het subsidiestelsel Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). Hoofdstuk 4 gaat verder in op de inhoud van dit subsidiestelsel en deelname hierin van Overijsselse boeren.

Zoals eerder genoemd zijn er verschillende factoren die een effect hebben op de keuze van boeren om wel of niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Deze **factoren die een effect hebben op deelname** zijn de onafhankelijke variabelen in dit onderzoek. Onderzocht wordt of deze onafhankelijke variabelen een effect hebben op de afhankelijke variabele deelname. Volgens Siebert e.a. (2006) zijn de factoren die effect hebben op de deelname van boeren aan agrarisch natuurbeheer te verdelen in de eerder genoemde vier categorieën. Tabel 2.1 laat die categorieën zien, met daaraan gekoppeld de relevante indicatoren van de dimensies. De items en vragen verbonden aan deze indicatoren zijn te vinden in bijlage 1.

Dimensies van de factoren die een effect hebben op deelname:	Indicatoren/factoren met invloed op deelname
<u>Dimensie 1: Factoren die de wil om deel te nemen beïnvloeden</u>	
1.1 Houding van boeren ten opzichte van agrarisch natuurbeheer.	Interesse van de boer in agrarisch natuurbeheer
	Waarde die de boer hecht aan agrarisch natuurbeheer
	Ervaring met het zien van resultaten van agrarisch natuurbeheer
	Predatie (het opeten van eieren en kuikens door predatoren zoals de vos) als reden om niet deel te nemen
	Het belang van leefbaarheid van het platteland als reden om deel te nemen
1.2 Economische motieven	Neemt wel of niet deel wegens financiële reden
	Past wel of niet in de bedrijfsvoering
	Past wel of niet in de toekomstplannen van het bedrijf
<u>Dimensie 2: Factoren die het vermogen van boeren om deel te nemen beïnvloeden</u>	
2.1 Kenmerken van de boerderij	Type boerderij
	Grootte in hectares land in gebruik
2.2 Kenmerken van de boer	Leeftijd van respondent
	Status van opvolging
	Perceptie van het hebben van voldoende tijd om agrarisch natuurbeheer uit te voeren
	Ervaring in het leiden van een boerenbedrijf, gemeten in jaren
	Ervaring met het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer, gemeten in jaren
	Perceptie van het hebben van voldoende kennis om agrarisch natuurbeheer uit te voeren
<u>Dimensie 3: Sociale invloeden</u>	
3.1 Directe sociale invloeden	Druk van omliggende boeren om deel te nemen
	Beloningen ontvangen voor deelname aan agrarisch natuurbeheer
	Activiteit van collectieven/agrarische natuurverenigingen stimuleert tot deelname
	Tevredenheid met de ontvangen informatie over agrarisch natuurbeheer

	Tevredenheid met het werk van de agrarische collectieven
3.2 Algemene sociale invloeden	Neemt deel om het imago van boeren te verbeteren
	Neemt deel om te laten zien dat boeren duurzaam bezig zijn
Dimensie 4: Beleidsinvloeden	
4.1 Ontwerp van beleidsinstrumenten	Positie van de boer ten opzichte van het beleid over het omgaan met predatoren
	Tevredenheid met de flexibiliteit van de beheercontracten
4.2 Inhoud van het beleid	Tevredenheid van de boeren over de financiële compensatie (subsidie) voor het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer
	Perceptie over de hoeveelheid regels nodig voor deelname aan agrarisch natuurbeheer

Tabel 2.1: Factoren die invloed hebben op deelname aan agrarisch natuurbeheer

Zie bijlage 1 voor een uitbreiding op de variabelen en hun (verwachte) effect op deelname aan agrarisch natuurbeheer. De volgende paragraaf gaat kort in op de belangrijkste hypothesen van dit onderzoek.

2.3 Hypothesen

Gebaseerd op het theoretisch kader en de literatuur zijn er een aantal hypothesen geformuleerd. Met betrekking tot de wil om deel te nemen is de hypothese dat het passen van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering zowel een reden om wel als om niet deel te nemen. Deze hypothese is gebaseerd op eerder genoemd onderzoek van Wilson & Hart (2000), zij concludeerden uit onderzoek dat het passen in de bedrijfsvoering een belangrijke reden was om wel of niet deel te nemen.

Als het gaat om het vermogen van boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer is de verwachting dat de perceptie van voldoende tijd en kennis positief gerelateerd is aan deelname, want dat is wat Van der Meulen (1996) en Greiner e.a. (2016) vonden als belangrijke factoren voor deelname. Gebaseerd op onderzoek van De Snoo e.a. (2016) is de hypothese dat deelnemers in agrarisch natuurbeheer er beter voor staan wat betreft de aanwezigheid van opvolgers.

Met betrekking tot de sociale invloeden is de verwachting dat de agrarische collectieven een positief effect hebben op deelname. Deze hypothese is gebaseerd op het onderzoek van Van Dijk e.a. (2015), zij vonden een positieve relatie tussen de hoeveelheid facilitering die collectieven aanboden met de intentie van boeren om deel te nemen.

Het beleidsaspect dat naar verwachting vaak genoemd zal worden is het predatiebeleid. De populatie van weidevogels wordt beïnvloedt door predatie, predatoren zoals vossen eten namelijk eieren en kuikens van weidevogels. Hiermee hebben de predatoren een effect op de populatie van weidevogelboeren (Teunissen e.a., 2008). Dit effect heeft dan weer invloed op de effectiviteit van maatregelen die de boeren nemen om de biodiversiteit te behouden of te verbeteren. Daarom is de verwachting dat predatie in de omgeving boeren van deelname aan agrarisch natuurbeheer houdt.

3 Methodologie

Dit hoofdstuk gaat in op de operationalisering, verzameling en analyse van de data. Na de operationalisering, gaat paragraaf 3.2 in op de dataverzameling om de hoofdvraag: 'Wat zijn overwegingen van agrarische ondernemers in Overijssel om wel of niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer?' te beantwoorden. Vervolgens gaat paragraaf 3.3 over de data-analyse die een korte beschrijving bevat over de manier van data-analyse. Vervolgens worden de representativiteit, validiteit en betrouwbaarheid van dit onderzoek behandeld.

3.1 Operationalisering

Operationalisering gaat over het proces van het meten van een concept. In dit geval gaat het om de vragen die gesteld zijn in de enquête. Deze vragen zijn gebaseerd op theoretische begrippen en gehouden interviews. De items die verbonden zijn aan de indicatoren om de theoretische dimensies te meten zijn te vinden in bijlage 1. Deze bijlage verklaart het ontstaan van de enquêtevragen. In het kort zijn de enquêtevragen verdeeld over de volgende vier dimensies: deelnamebereidheid, deelnamevermogen, sociale invloeden en beleidsinvloeden.

3.2 Data verzameling

De manier waarop de data verzameld zijn verschilt per deelvraag. De data voor de eerste deelvraag over wat er verstaan wordt onder het concept agrarisch natuurbeheer is verzameld via een literatuuronderzoek. Data voor de tweede deelvraag over de manieren waarop agrarisch natuurbeheer uitgevoerd kan worden is verzameld via literatuuronderzoek en een enquête, echter de enquête vraagt alleen naar (het eerder vermelde begrip) soort deelname. De kwalitatieve data voor het beantwoorden van de derde deelvraag over voor- en nadelen van agrarisch natuurbeheer is verzameld via interviews met belanghebbenden van agrarisch natuurbeheer. Belanghebbenden zijn beleidsmedewerkers van de provincie Overijssel, agrarische natuurverenigingen (ANVs) en boeren in de provincie Overijssel. De semigestructureerde interviews zijn bedoeld om een inzicht te krijgen in de motivaties van boeren om wel of niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Niet alle factoren die in tabel 2.1 benoemd zijn kwamen tijdens de interviews aan bod. De vragen zijn algemener en gaan over de motivaties en belemmeringen ten aanzien van deelname. De voorkeuren van respondenten met betrekking tot agrarisch natuurbeleid zullen besproken worden, omdat dit lastig te meten is via een enquête. In aanvulling hierop zijn de interviews gebruikt om vragen voor de enquête te maken of te verbeteren.

Voor de laatste vierde deelvraag over wat de boeren motiveert of demotiveert om deel te nemen zijn er kwantitatieve data verzameld via een enquête. Deze enquête is gehouden onder boeren in de provincie Overijssel. De respondenten zijn verdeeld in deelnemers en niet-deelnemers. Doordat het bij de start van de dataverzameling niet altijd mogelijk is om te weten of een respondent een deelnemer is aan agrarisch natuurbeheer, is de enquête zo in elkaar gezet dat zowel een deelnemer als een niet-deelnemer het in kan vullen. Dit betekent dat de enquête vragen stelt over deelname, waarna de deelnemers in sommige gevallen andere vragen krijgen dan de niet-deelnemers. Daarnaast is er in de data-analyse verschil gemaakt tussen de typen agrarisch natuurbeheer, namelijk droge dooradering, open grasland, open akkerland en waterbeheer. Op deze manier is het mogelijk om te zien of de motivatie van boeren verschilt per type natuurbeheer, omdat per type agrarisch natuurbeheer het werk verschilt.

De enquête is er op gericht om relaties tussen factoren (uit tabel 2.1) en deelname van boeren aan agrarisch natuurbeheer te bevestigen of te ontkennen. Volgens het CBS (2019) bestaat de totale

populatie boeren in de provincie Overijssel uit 6.800 boeren. Van dit totaal kunnen er 1.000 uitgesloten worden, omdat de kenmerken van deze bedrijven het moeilijk maken om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Dit betekent dat ongeveer 5.800 boeren in de provincie Overijssel agrarisch natuurbeheer kunnen uitvoeren. De enquête is verspreid via de drie collectieven (ANV's) van de provincie Overijssel. Deze collectieven bestaan uit leden/boeren die deelnemen aan agrarisch natuurbeheer. De populatie niet-deelnemers is benaderd voor de enquête via de Land en Tuinbouw Organisatie, de organisatie die de belangen van haar leden, bestaande voor een groot deel uit boeren, representeert.

3.3 Data analyse

Deze paragraaf bevat een korte beschrijving en argumentatie van de procedures voor data-analyse. Voor elke deelvraag zijn de verzamelde data verschillend geanalyseerd. De eerste conceptuele vraag over wat verstaan wordt onder agrarisch natuurbeheer is beantwoord met literatuuronderzoek en interviews met belanghebbenden van agrarisch natuurbeheer. Het transcript van de interviews is gecodeerd en geanalyseerd.

Om de tweede deelvraag, over de manieren om agrarisch natuurbeheer te bedrijven, en de derde deelvraag over voor en nadelen van agrarisch natuurbeheer, te beantwoorden is er zowel desk- als field research gedaan. Relevante beleidsdocumenten en literatuur zijn onderzocht en er zijn interviews gehouden met belanghebbenden van agrarisch natuurbeheer om inzicht te krijgen in de maatregelen die boeren nemen met betrekking tot agrarisch natuurbeheer. De concepten genoemd in de beleidsdocumenten en de interviews zijn gebruikt voor het coderen van de transcripten van de interviews en in het maken van de enquêtevragen.

Met betrekking tot de vierde deelvraag over de factoren die boeren motiveren of demotiveren om deel te nemen zijn er kwantitatieve en kwalitatieve data geanalyseerd. Zoals eerder vermeld in paragraaf 2.1 kunnen de factoren die boeren motiveren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer in de volgende categorieën verdeeld worden:

- Factoren die de bereidheid van boeren om deel te nemen beïnvloeden: kwantitatieve data zijn verzameld via enquête;
- Factoren die het vermogen van boeren beïnvloeden om deel te nemen: kwantitatieve data zijn verzameld via enquête;
- Algemene sociale invloeden: kwantitatieve data zijn verzameld via enquête;
- De effecten van beleid: kwantitatieve data zijn verzameld (het gaat hierom de percepties van respondenten over concepten en normen en waarden) en via enquête en mogelijk via interviews (via coderen, bijvoorbeeld de respondent heeft subsidie als reden voor deelname x keer genoemd).

Om erachter te komen welke factoren deelname beïnvloeden zijn het gemiddelde van de antwoorden en percentages van instemming op de stellingen van de enquête gebruikt. Antwoorden op enquêtevragen variëren van helemaal oneens, oneens, neutraal, eens, helemaal eens, net zoals in een 5-punt Likertschaal. Wanneer het gemiddelde lager is dan 3 (op een 5 puntschaal) en het percentage van instemming lager is dan 50, dan wordt de factor gezien als niet relevant ten aanzien van het verklaren van de deelname aan agrarisch natuurbeheer. Een gemiddelde lager dan 3 is gekozen, omdat dit betekent dat de respondent voornamelijk oneens is met de stelling dat een bepaalde factor de beslissing om deel te nemen heeft beïnvloed. Ten aanzien van het aangeven van de sterkte van bepaalde factoren, wordt ditzelfde proces andersom uitgevoerd. Wanneer een factor hoog scoort op een bepaalde vraag met als antwoord eens of helemaal eens, dan betekent dit dat de factor een hoge invloed heeft gehad

op de beslissing van de boer om deel te nemen. Echter, hierbij is de standaarddeviatie van belang, omdat er bepaalde kleine groepen binnenin de populatie kunnen zijn die afwijken van de gemiddelde mening (aangegeven door middel van een hoge standaard deviatie).

Met betrekking tot de factoren op het meetniveau ratio (bijvoorbeeld het aantal jaren ervaring in het leiden van het bedrijf) worden deze beschreven met het gemiddelde en de standaard deviatie. De onafhankelijke T-test is gebruikt om erachter te komen of de verschillen tussen de deelnemers en niet-deelnemers significant zijn. Op die manier worden de mogelijke verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers in agrarisch natuurbeheer duidelijk.

3.4 Representativiteit van de verzamelde data

Voordat er ingegaan wordt op de betrouwbaarheid van de verzamelde data wordt de response van de enquête kort behandeld. Zoals eerder genoemd is de enquête verspreid via vier verschillende kanalen. Dit heeft geresulteerd in 139 respondenten. De response van LTO Noord is moeilijk te berekenen, omdat deze organisatie een nieuwsbrief en social media gebruikt heeft om de enquête te verspreiden. De collectieven Noordwest Overijssel en Midden Overijssel verspreidden de enquête via hun nieuwsbrief. Dat resulteerde in een response van respectievelijk 4% en 8%. Het collectief Noordoost Twente heeft de enquête verspreid via een directe mail aan haar leden. Dit heeft geresulteerd in een response van 22%. Dit alles bij elkaar betekend een totale response van ongeveer 12%. Paragraaf 5.1 gaat verder in op de kenmerken van respondenten.

Om erachter te komen of de onderzoekspopulatie representatief is voor de populatie boeren in de provincie Overijssel zijn er een aantal vergelijkingen gemaakt tussen de onderzoekspopulatie en de totale populatie. De onderzoekspopulatie bevat:

- 54 melkveebedrijven;
- 11 akkerbouwbedrijven;
- 32 gemengde bedrijven met zowel het houden van dieren als het telen van gewas;
- 24 particuliere landeigenaren;
- 3 varkenshouderijen;
- 15 overige.

Aan de ene kant zorgt de diversiteit in de onderzoekspopulatie ervoor dat het makkelijker is om te generaliseren naar de totale populatie. Echter, het lage aantal per groep maakt het moeilijker om iets te zeggen over het type boerderij. Het gemiddelde aantal hectares per boerderij is 36 (std. dev. = 31) in de onderzoekspopulatie, dit is vergelijkbaar met de 29 hectares per bedrijf in de totale onderzoekspopulatie in de provincie Overijssel (CBS, 2016). De standaarddeviatie van 31 is redelijk hoog, omdat het aantal hectares in gebruik door de respondenten verschilt van 1 tot 150. Een vrij grote groep (23 uit 102) heeft minder dan 10 hectare in gebruik. Verder onderzoek van de data laat zien dat deze groep voornamelijk uit particuliere grondbezitters bestaat die een stuk land bezitten. Aan de andere kant zijn er grote boerderijen met meer dan 50 hectares in gebruik. Dit zijn voornamelijk melkveebedrijven (20 uit 26).

Zoals eerder genoemd is de response redelijk laag, dit betekend dat een klein deel van de totale populatie in de onderzoekspopulatie is vertegenwoordigd. Dit maakt het moeilijker om iets te zegen over de totale populatie. Het is mogelijk dat het gedeelte van de populatie dat geïnteresseerd is in agrarisch natuurbeheer relatief groot is in de onderzoekspopulatie in vergelijking met de groep niet geïnteresseerden. Volgens Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) zijn 833 van de ongeveer 5.000 potentiële deelnemers (17%) in Overijssel daadwerkelijk deelnemers in agrarisch natuurbeheer in

2016 (CBS, 2016). In andere woorden, de onderzoekspopulatie verschilt met de totale populatie met betrekking tot het aandeel deelnemers in vergelijking tot niet-deelnemers aan agrarisch natuurbeheer. Daarnaast zijn 62 van de 139 respondenten lid van het collectief Noordoost Twente. Dit betekent dat dit collectief in de onderzoekspopulatie meer vertegenwoordigd is als in de totale populatie van Overijssel.

3.5 Validiteit en betrouwbaarheid

Validiteit verwijst naar het daadwerkelijk meten wat de onderzoeker wil weten. Inhoudsvaliditeit refereert naar 'de mate waarin het meetinstrument de betekenis van een begrip in al zijn aspecten weet te dekken' (Babbie, 2013). De inhoudsvaliditeit van dit onderzoek wordt verbeterd door het vragen van feedback en advies over de operationalisatie en de (enquête) vragen aan een aantal personen (begeleiders en collectieven van de provincie Overijssel). Met betrekking tot betrouwbaarheid kan antwoord-bias een aandachtspunt zijn, dit kan betekenen dat respondenten een sociaal wenselijk antwoord geven. Om de kans hierop te verkleinen zullen de enquêtes anoniem zijn.

De interne validiteit, dat is de mate waarin een conclusie gebaseerd op onderzoek juist is, kan in dit onderzoek een aandachtspunt zijn. Het is namelijk zo dat andere (niet in dit onderzoek genoemde) factoren de deelname van boeren aan agrarisch natuurbeheer kunnen beïnvloeden en daarmee een alternatieve uitleg geven voor een gevonden verband. Om deze interne validiteit te verbeteren zijn er meerdere factoren uit literatuur inbegrepen in dit onderzoek. Hierdoor is de kans kleiner dat een relevante factor buiten dit onderzoek wordt gelaten.

De mate waarin resultaten van het onderzoek gegeneraliseerd kunnen worden naar andere situaties is de externe validiteit. In dit geval verwijst het naar het generaliseren van de resultaten van de onderzoekspopulatie naar de totale populatie. De vergelijkingen van paragraaf 3.3 lieten zien dat de onderzoekspopulatie en de totale populatie redelijk gelijk zijn op een aantal kenmerken. Echter, de meerderheid van de respondenten is lid van het collectief Noordoost Twente. Dit collectief bevindt zich in een regio met andere mogelijkheden voor beheer dan de regio in Noordwest Overijssel. Paragraaf 5.1 gaat verder in op de typen agrarisch natuurbeheer die respondenten uitvoeren. Dit alles bij elkaar leidt tot de conclusie dat de externe validiteit naar de totale populatie in Overijssel van gemiddelde niveau is.

Betrouwbaarheid verwijst naar het verkrijgen van dezelfde resultaten na het herhalen van een onderzoek. De betrouwbaarheid van de enquête is ook een aandachtspunt, omdat de Likert-schaal gebruikt zal worden om de antwoorden te categoriseren van 1 naar 5. Wanneer een respondent 2 (oneens) of 4 (eens) antwoord kan de betrouwbaarheid verlagen, omdat de respondent mogelijk andere ideeën heeft over het verschil in de antwoorden eens en helemaal eens. De betrouwbaarheid van de enquête is verhoogd door middel van het stellen van voornamelijk gesloten vragen. Dit betekent dat de respondenten van de enquête maar een beperkt aantal mogelijkheden hebben om te antwoorden. Daarnaast zijn de antwoordmogelijkheden voor alle respondenten hetzelfde. Verderop in de discussie van dit verslag zal de betrouwbaarheid van de resultaten van de interviews en de enquête ook nog behandeld worden.

4. Huidige staat van agrarisch natuurbeheer in de provincie Overijssel

Voordat de redenen van boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer behandeld worden is het nodig om de achtergrond van agrarisch natuurbeheer in Nederland, en in het bijzonder Overijssel, te begrijpen. Daarom gaat dit hoofdstuk in op relevant beleid en deelname aan agrarisch natuurbeheer.

4.1 Beleid agrarisch natuurbeheer

Deze paragraaf gaat in op het beleid omtrent agrarisch natuurbeheer. Zowel het beleid uit eerdere jaren als het huidige beleid wordt besproken.

4.1.1 Agrarisch natuurbeheer in het verleden

Het beleid in de agrarische sector kenmerkt zich in de afgelopen zestig jaar door zich te verschuiven tussen scheiding en verweving van natuur en landbouw. Na de Tweede Wereldoorlog lag de focus op landbouwproductie. Echter door het succes hiervan ontstonden voedseloverschotten. Daarnaast leidde intensivering van de landbouw tot milieuproblemen (Algemene Rekenkamer, 1990). Als reactie hierop werd de Relatienota in 1975 gepubliceerd. Eén van de doelen van deze Relatienota was bescherming van natuurwaarden (100.000 hectare), maar zonder aankoop en reservaatvorming. In dat gebied zouden boeren worden uitgenodigd om op vrijwillige basis hun bijdrage aan het natuurbeheer te leveren. Om deel te nemen konden boeren een beheercontract afsluiten met de overheid.

Wat het sluiten van de beheercontracten betreft heeft er een verschuiving van een individuele naar een collectieve benadering plaatsgevonden: bij de start waren er individuele contracten per boer. Vanaf 2010 werden de weidevogelbeheerpakketten in Overijssel al afgesloten via collectieven. Vanaf 2016 zijn alle beheercontracten collectief in het vernieuwde stelsel natuur- en landschapsbeheer (ANLb-2016). Het nieuwe subsidiestelsel dat het Subsidiestelsel Natuur- en landschapsbeheer vervangt is bedoeld om de bureaucratie te verminderen en de effectiviteit van agrarisch natuurbeheer te vergroten (De Snoo e.a., 2016). Volgens een ex-ante evaluatie van Melman e.a. (2016) is de effectiviteit van het nieuwe subsidiestelsel hoger dan in het oude stelsel. Rijnhaar e.a. (2017) voegen daar aan toe dat het nieuwe stelsel een betere kwaliteit heeft dan het oude stelsel, in de zin dat het nieuwe stelsel een hogere ecologische ambitie heeft dan eerder.

4.1.2 Huidige beleid

Sinds 2016 geldt het vernieuwde stelsel agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb-2016). Nadat in 2007 de regie voor beheer werd gedecentraliseerd van het Rijk naar de provincies, is het beleid dichterbij de uitvoering komen te staan volgens De Snoo e.a. (2016). Aan de andere kant concluderen de onderzoekers, dat hierdoor een dreigend gebrek aan landelijke afstemming van prioriteiten en landelijk overzicht ontstaat. De provincies zijn verantwoordelijk voor invulling en uitvoering van het (agrarisch) natuurbeleid, maar het Rijk blijft voor Europa aanspreekbaar op Europese natuurdoelstellingen (De Snoo e.a., 2016).

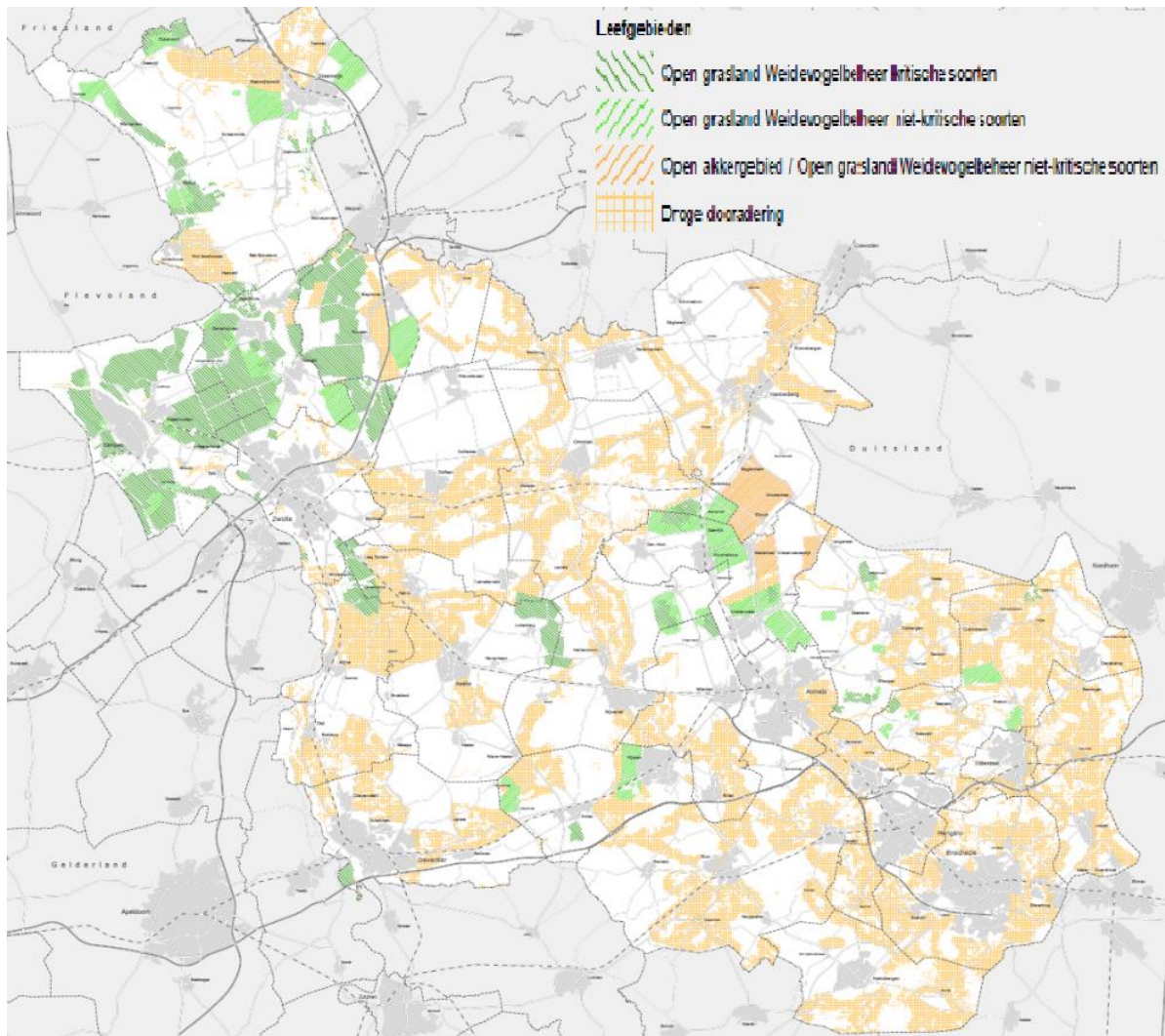
De provincie Overijssel brengt de mogelijkheden voor subsidie in kaart via het Natuurbeheerplan. Dit plan beschrijft waar in de provincie Overijssel wat voor natuur aanwezig is en wat voor beheerdoelen voor deze gebieden toepasbaar zijn. De provincie heeft prioriteit gegeven aan de bescherming van een aantal plant- en diersoorten. Om op ecologisch gebied effectief te zijn, heeft de provincie leefgebieden binnen het agrarische landschap aangewezen waar agrarisch natuurbeheer uitgevoerd kan worden voor subsidie. De nadere uitwerking van deze gebieden heeft plaatsgevonden in overleg met agrarisch

collectieven en op basis van bestaande ecologische waarden (weidevogels, kleinschalig landschap). De uitvoering van het beleid ligt bij de agrarische collectieven, grotendeels voortgekomen uit agrarische natuurverenigingen. In de provincie Overijssel zijn dit de collectieven Noordwest-, Midden Overijssel en Noordoost-Twente. De provincie maakt met de collectieven afspraken over een doelgerichte en effectieve wijze van uitvoering. Dit gebeurt aan de hand van richtlijnen in het Natuurbeheerplan. Vervolgens maken de collectieven afspraken met boeren over het agrarisch natuurbeheer aan de hand van deze richtlijnen.

Veldmedewerkers, in dienst bij de agrarische collectieven, overleggen aan de hand van keukentafelgesprekken met boeren over de mogelijkheden van agrarisch natuurbeheer op hun land. Het werk van de veldmedewerkers bestaat uit het overleggen met bestaande en potentiële deelnemers en het informeren en adviseren over agrarisch natuurbeheer. Deelname aan de subsidieregeling agrarisch natuurbeheer is alleen mogelijk wanneer land van de deelnemer zich in de eerder genoemde leefgebieden bevindt. Wanneer een boer besluit om deel te nemen met een bepaald aantal hectares, dan wordt dit vastgelegd in een beheercontract. De veldmedewerkers proberen bij het afsluiten van contracten er voor te zorgen dat beheergebieden aan elkaar grenzen om de ecologische effectiviteit te vergroten. Toezicht op agrarisch natuurbeheer vindt plaats door schouwcommissies van de collectieven. Wanneer de kwaliteit van beheer laag is, dan kunnen de collectieven besluiten om het beheer te stoppen. Naast de schouwcommissies is er ook de Nederlandse Voedsel- en Waren Autoriteit (NVWA) die namens de Rijksoverheid toezicht houdt op agrarisch natuurbeheer (Collectieven Overijssel, 2019).

De agrarische collectieven geven uitvoering aan het beleid omtrent agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Als onderdeel hiervan doet het collectief jaarlijks een voorintekening waarin geïntereseerd wordt welke agrarische grondgebruikers geïnteresseerd zijn om het gewenste beheer uit te voeren. Met behulp van deze gegevens wordt een concept beheerplan opgesteld. Daarnaast wordt er ook jaarlijks een gebiedsaanvraag opgesteld waarin de collectieven uitwerken hoe zij de doelen uit het provinciaal natuurbeheerplan willen realiseren. De Provincie (Overijssel) overlegt regelmatig met de collectieven over de uitvoering aan de hand van de beheerstrategie en beheerplan van de collectieven. De gebiedsaanvraag wordt door de collectieven ingediend bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO). Vervolgens adviseert de provincie de RVO over de gebiedsaanvraag. Waarna de Provincie de beschikking met daarin het beschikbare budget vaststelt. De RVO voert uit door de betalingen aan de deelnemers van agrarisch natuurbeheer te doen (Collectieven Overijssel, 2019).

Voor de provincies betekent de nieuwe manier van werken dat het beleid meer gestalte krijgt op hoofdlijnen, en meer op gebiedsniveau dan op perceelsniveau. In het provinciale Natuurbeheerplan wordt daarom ook de gewenste beheertypen op gebiedsniveau vastgelegd. Het collectief maakt daarna een – ecologisch getoetste – vertaalslag naar bedrijven en percelen. Er zijn binnen de leefgebieden kerngebieden geselecteerd waarvan de begrenzing in de loop der jaren gestaag is aangescherpt om juist op die plekken agrarisch natuurbeheer in te zetten waar dat het effectiefst lijkt (De Snoo e.a., 2016). Het is voor een boer met land buiten de begrenzing dus niet mogelijk om buiten die leefgebiedenbegrenzing gesubsidieerd agrarisch natuurbeheer uit te oefenen. In figuur 4.1 is de subsidiekaart van de provincie Overijssel weergegeven. Hierin wordt per regio aangegeven welke leefgebieden aanwezig zijn en waar dus subsidie mogelijk is.

Figuur 4.1: Subsidiekaart Overijssel waarin de leefgebiedenbegrenzing is aangegeven (Provincie Overijssel, 2019).

4.1.3 Budget

De subsidie voor het agrarische natuurbeheer wordt door zowel de Nederlandse overheid als de Europese Unie bekostigd. De helft (50%) wordt door de Europese Unie gefinancierd vanuit het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB). Dit GLB bestaat uit twee pijlers. De tweede pijler is relevant voor agrarisch natuurbeheer, via deze pijler wordt namelijk 50% van het agrarisch natuurbeheer gesubsidieerd. De cofinanciering vanuit Brussel brengt verplichtingen met zich mee, de subsidies aan de boeren moeten duidelijk verantwoord worden. Wanneer het niet volgens de regels van de Europese Unie gaat wordt het niet vergoed (De Snoo e.a., 2016).

De budgetten die de agrarische collectieven van de provincie ontvangen zijn voor een groot deel afgeleid van de budgetten vanuit het oude subsidiestelsel Natuur en Landschap. Zo ontvangt het collectief Noordwest Overijssel bijvoorbeeld een groter budget, omdat daar meer hectares onder agrarisch natuurbeheer zijn en ook waren in het oude stelsel. In de collectieven Midden Overijssel en Noordoost Twente is het al eens voorgekomen dat een boer geen beheercontract af kon sluiten, omdat het budget niet toereikend was. Daar was dus sprake van meer vraag dan aanwezig budget. Andere redenen voor afwijzing van beheer kan zijn dat de kwaliteit van het beheer in het verleden onvoldoende

was of dat het perceel op een plaats ligt die volgens het collectief weinig meerwaarde biedt voor de natuur (Collectieven Overijssel, 2019).

4.2 Definitie agrarisch natuurbeheer

In deze paragraaf wordt ingegaan op de verschillende definities van agrarisch natuurbeheer. De eerste deelvraag 'Wat wordt er verstaan onder agrarisch natuurbeheer?' staat centraal.

Sinds 1990 wordt de zorg voor natuur op boerenland aangeduid als agrarisch natuurbeheer (De Snoo e.a., 2016). Echter, definities van agrarisch natuurbeheer verschillen per organisatie. Bij12, de nationale organisatie die de twaalf provincies ondersteunt in het uitvoeren van beleid, definieert agrarisch natuurbeheer als: "Beheer op of grenzend aan landbouwland gericht op het verbeteren van natuur en of landschap, inclusief waterkwaliteit".

De perceptie van wat agrarisch natuurbeheer inhoudt verschilt van boer tot boer. Onderzoek van Runhaar e.a. (2018) toont aan dat een grote meerderheid van de boeren vanuit zichzelf, zonder beloning, activiteiten gericht op natuurbeheer uitvoeren. Het gaat hierbij om activiteiten zoals weidevogelbescherming, het plaatsen van nestkasten voor uilen, en in sommige gevallen kruidenrijk grasland. Van alle 314 respondenten gaven 295 aan dat zij schuren toegankelijk maakten voor zwaluwen (Runhaar e.a., 2018). Dit laat zien dat er verschillende maatregelen uitgevoerd worden zonder dat daarvoor subsidie ontvangen wordt.

Binnen het dossier agrarisch natuurbeheer van de Universiteit Wageningen (2019) wordt het als volgt gedefinieerd: agrarisch natuurbeheer is een concept waarbij agrarische ondernemers verschillende maatregelen nemen op en rond hun bedrijf ten gunste van natuur en landschap.

In het boek 'Agrarisch natuurbeheer in Nederland' van de Snoo e.a. (2016) wordt agrarisch natuurbeheer gedefinieerd als: "Agrarisch natuurbeheer betreft alle maatregelen die boeren en anderen op landbouwbedrijven nemen om te komen tot behoud of verbetering van de kwaliteit van natuur en landschap" (De Snoo e.a., 2016: p. 26). De Snoo e.a. (2016) voegen de groep anderen toe en verwijzen daarmee naar de mogelijkheid dat beheer ook door vrijwilligers of in samenwerking met organisaties zoals waterschappen uitgevoerd kan worden. Het CBS (2016) definieert agrarisch natuurbeheer op een vergelijkbare manier: "Het op basis van een beheerovereenkomst ontwikkelen en in stand houden van natuur- en landschapswaarden op landbouwgrond, bijvoorbeeld weidevogelbeheer, botanisch beheer, beheer van perceelsranden en het onderhoud van houtwallen."

In de literatuur wordt agrarisch natuurbeheer meestal in combinatie met *Agri-Environmental Schemes* (AES) genoemd. Als onderdeel van deze schemes/subsidieregelingen worden er maatregelen genomen ten behoeve van de biodiversiteit. Deze maatregelen zijn door de Europese Commissie als volgt gedefinieerd: "*agri-environment measures provide payments to farmers who subscribe, on a voluntary basis, to environmental commitments related to the preservation of the environment and maintaining the countryside*" (European Commission, 2019). Dit houdt dus in dat boeren betaald worden om maatregelen uit te voeren ten behoeve van de natuur.

Een voorbeeld van een "agri-environmental scheme" in Nederland is de subsidieregeling Agrarisch natuur en landschapsbeheer. Deze subsidieregeling is ook van kracht binnen de provincie Overijssel. Via deze regeling ontvangen deelnemende boeren een financiële vergoeding voor het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer. In paragraaf 4.1 werd agrarisch natuurbeheer gezien als iets dat alleen voor een beloning uitgevoerd kan worden wanneer aan bepaalde voorwaarden voldaan wordt. Om de effectiviteit van maatregelen te vergroten kunnen alleen boeren in bepaalde gebieden subsidies

ontvangen wanneer zij agrarisch natuurbeheer uitoefenen. Echter, op die manier zijn er dus wel een aantal boeren uitgesloten van deelname aan de subsidieregeling. In het kort kan de beleidsdefinitie van agrarisch natuurbeheer als het volgt geformuleerd worden: Agrarisch natuurbeheer betreft maatregelen die de boeren vrijwillig uitvoeren om de biodiversiteit in bepaalde gebieden zo effectief mogelijk te behouden of te verbeteren.

Conclusie

Een zichtbare overeenkomst binnen de definities is dat er in alle gevallen het uitvoeren van maatregelen ten behoeve van de biodiversiteit genoemd wordt. Daar waar de meeste definities zich beperken tot het noemen van het woord maatregelen, daar is het CBS al veel concreter in het noemen van mogelijke maatregelen. In dit onderzoek zal voor het verdere vervolg de eerder genoemde beleidsdefinitie gehanteerd worden, omdat dit onderzoek met name gericht is op deelname aan de subsidieregeling van de provincie Overijssel. Echter, deelname aan agrarisch natuurbeheer op andere manieren zal wel genoemd worden. Zoals eerder genoemd wordt een boer gezien als deelnemer in agrarisch natuurbeheer wanneer hij zichzelf als deelnemer ziet. Dat is ook waarom de enquête, behandeld in hoofdstuk 5, onderscheidt maakt tussen verschillende vormen van deelname. Een deelnemer kan zichzelf namelijk als deelnemer zien, terwijl hij geen beloning ontvangt voor het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer.

4.3 Deelname van boeren aan agrarisch natuurbeheer

In dit hoofdstuk wordt er ingegaan op de leefgebieden binnen agrarisch natuurbeheer. Daarnaast wordt er ingegaan op de type landbouwbedrijven binnen de provincie Overijssel en welke landbouwbedrijven agrarisch natuurbeheer uitvoeren. Belangrijke kanttekening bij deze paragraaf is dat deze paragraaf alleen gaat over agrarisch natuurbeheer dat beloond wordt met subsidie door de provincie Overijssel. Agrarisch natuurbeheer met andere vormen van compensatie of geen compensatie vallen buiten deze paragraaf.

Voordat er verder ingegaan wordt op de huidige situatie van agrarisch natuurbeheer is het nodig om duidelijk te maken wie kan deelnemen in agrarisch natuurbeheer. Logischerwijs heeft een deelnemer land nodig om deel te kunnen nemen aan agrarisch natuurbeheer. Echter, het werk van de landeigenaar verschilt per deelnemer. Deelnemers zijn meestal melkveebedrijven, akkerbouwbedrijven, maar soms ook schapen- en paardenhouderijen. Een andere mogelijkheid is dat een particulier grond bezit in agrarisch gebied dat hij of zij verhuurt, op dit land kan agrarisch natuurbeheer uitgevoerd worden. Voor het verdere verloop van het verslag wordt er naar deze verschillende personen/bedrijven gerefereerd als deelnemers.

4.3.1 Leefgebieden binnen agrarisch natuurbeheer

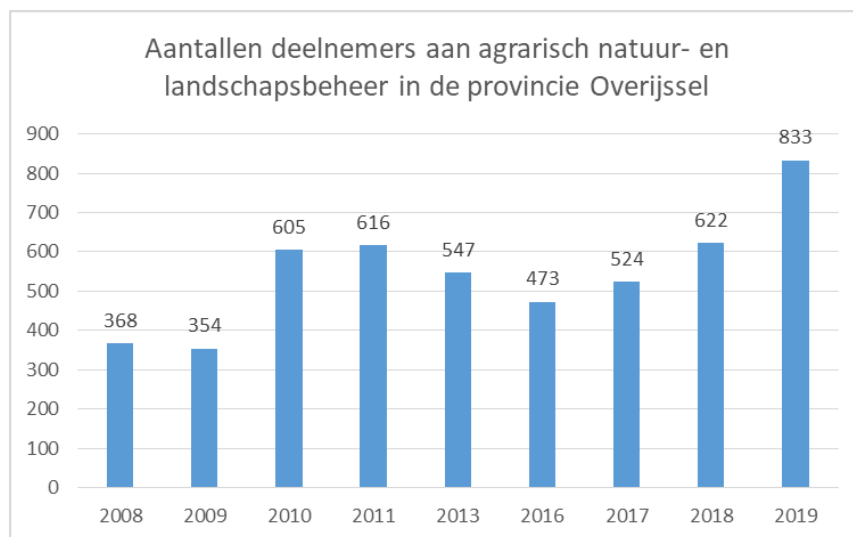
Sinds 2016 is het nieuwe subsidiestelsel Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) in werking. De kern hiervan is een leefgebiedenbenadering voor (dier)soorten van internationaal belang op basis van een collectieve, gebiedsgerichte aanpak- en verantwoordelijkheid. De leefgebieden die worden onderscheiden zijn: open grasland, open akkerland, droge dooradering en natte dooradering. De provincie Overijssel heeft het leefgebied natte dooradering niet als zelfstandig leefgebied in het Natuurbeheerplan opgenomen. De potentiële gebieden voor soorten van natte dooradering zijn grotendeels begrensd als leefgebied open grasland of droge dooradering. Naast deze leefgebieden is er nog de categorie water, hieronder vallen een aantal waterbeheertypen voor de blauwe diensten. Deze diensten worden ook wel waterbeheerdiensten genoemd. De categorie water is nog relatief nieuw. Sinds 2016 kan daarvoor beheer afgesloten worden (Overijssel, 2019).

Binnen de provincie Overijssel is er een verscheidenheid aan leefgebieden. In Noordwest Overijssel is hoofdzakelijk het leefgebied open grasland aanwezig. Ook in Midden Overijssel is open grasland aanwezig, maar daarnaast zijn de leefgebieden droge dooradering en open akkerland aanwezig. Voor het leefgebied open akkerland is binnen Overijssel in 2019 geen beheer afgesloten, maar er wordt een pilot gestart in 2020. In Noordoost Twente is er open grasland, maar met name het leefgebied droge dooradering aanwezig. Daarnaast is er vooral in dit gebied meer beheer afgesloten in de relatief nieuwe categorie water (Provincie Overijssel, 2019).

Een boer kan een beheercontract voor agrarisch natuurbeheer afsluiten bij de agrarische collectieven in de provincie Overijssel. Afhankelijk van de locatie van het land benadert de boer Collectief Noordoost Twente, Midden Overijssel of Noordwest Overijssel. Deze collectieven zijn verantwoordelijk voor het opstellen van een beheerplan. Dit beheerplan is gebaseerd op het natuurbeheerplan van de provincie, waarin richtlijnen vastgesteld zijn voor het agrarisch natuurbeheer. Deze agrarische collectieven zijn samenwerkingsverbanden van de 12 Agrarische Natuurverenigingen (ANVs) in Overijssel. Deze agrarische natuurverenigingen bestaan uit leden/boeren die samenwerken om agrarisch natuurbeheer uit te voeren en te stimuleren (Provincie Overijssel, 2019). Meer informatie over de rol van de agrarische collectieven is gegeven in paragraaf 4.1.2. In de volgende paragraaf wordt er verder ingegaan op het huidige afgesloten agrarisch natuurbeheer binnen het subsidiestelsel ANLb.

4.3.2 Verloop deelname aan agrarisch natuurbeheer

Zoals te zien is in figuur 4.2 is het aantal deelnemers aan agrarisch natuurbeheer gedaald in de afgelopen jaren. Echter het aantal deelnemers in de provincie Overijssel fluctueerde tussen 2009 en 2019 (CBS, 2016; RVO, 2019). Zoals te zien is in figuur 4.2 is de deelname gestegen na 2008, gedaald na 2011 en weer gestegen na 2016. Deze verandering in deelname volgt de landelijke trend van fluctuerende deelname in agrarisch natuurbeheer (Boonstra & Nieuwenhuizen, 2019). Volgens Boonstra en Van Nieuwenhuizen (2019) heeft de introductie van het nieuwe subsidiestelsel in 2015 een rol gespeeld in de fluctuatie van deelname. De onderzoekers vonden dat het aantal deelnemers in 2018 bijna op hetzelfde niveau is als voor de introductie van het nieuwe subsidiestelsel. Figuur 4.2 laat zien dat het aantal deelnemers in de provincie Overijssel in 2019 zelfs hoger ligt dan voor de introductie van het nieuwe subsidiestelsel. De toename in 2019 wordt vooral veroorzaakt door inzet van extra middelen voor weidevogelbeheer, beschikbaar gesteld door het ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) (Provincie Overijssel, 2019). De centrale organisatie van de agrarische collectieven, BoerenNatuur, meldde dat 9.492 van de 53.910 boeren in Nederland deelnamen aan agrarisch natuurbeheer in 2018 (Boerderij, 2019; CBS, 2019). In het kort

Figuur 4.2: Aantal deelnemers aan agrarisch natuurbeheer in de periode 2008-2019 (CBS, 2016; RVO, 2019)

betekend dit dat het aantal deelnemers fluctueerde over de afgelopen jaren, maar weer stijgt sinds 2016.

Het aantal hectares waarop agrarisch natuurbeheer uitgevoerd wordt fluctueert ook de laatste jaren. Het totaal areaal aan agrarisch natuurbeheer in Nederland was in 1999 ongeveer 64.000 hectare. Na een daling na 2000 was er na 2009 ook weer een stijging te zien tot bijna 60.000 hectare in 2014 (CLO, 2015). Echter, vergelijking tussen de jaren is lastig, omdat de administratie van de hectares beheer de afgelopen jaren ingewikkelder is geworden. Vroeger werd de ontwikkeling van het beheerde gebied in hectares bijgehouden. Met de invoering van legselbeheer, een lichte beheervorm waarbij om de nesten heen gemaaid wordt, ontstond de behoefte om de zwaarte van het beheer te wegen. De afgelopen jaren is deze weging een aantal keren aangepast en werden er zelfs verschillende wegingen naast elkaar gehanteerd (Brabers e.a, 2008). In de huidige berekeningswijze van het Rijk telt legselbeheer, afhankelijk van de soortenrijkdom van het gebied, mee voor 5 tot 1,5 procent van het bruto areaal (het totale areaal waarin beheer plaatsvindt). De uitkomst van deze berekende oppervlakte wordt aangeduid als netto-areaal.

De totale netto hectares aan gesubsidieerd agrarisch natuurbeheer binnen de provincie Overijssel is 3.416 hectares in 2019. Hierbij is legselbeheer niet meegerekend in het totaal, omdat dit als een aparte categorie wordt gezien. Bij deze vorm van agrarisch natuurbeheer wordt namelijk het hele perceel gerekend als agrarisch natuurbeheer, terwijl er in werkelijkheid alleen 50 vierkante meter om nesten heen gemaaid wordt, wat dus een veel kleiner oppervlak is. In de onderstaande tabel is het areaal aan agrarisch natuurbeheer per beheerpakket en per regio te zien (RVO, 2019).

CODE (Index Natuur en Landschap)	Type beheer (beheerpakket)	Coöperatie gebiedscolle ctief Noordoost Twente U.A.	Coöperatieve Agrarisch Natuur Collectief Midden Overijssel U.A.	Coöperatieve Agrarische Natuurvereni ging Noordwest Overijssel U.A.	Eind- totaal
Leefgebied open grasland					
1	Grasland met rustperiode	25,6ha	76,3ha	594,4ha	696,2ha
2	Kuikenvelden			2,5ha	2,5ha
3	Plas-dras	2,8ha	4,1ha	41,5ha	48,4ha
4	Legselbeheer*	30,0ha	418,7ha	1.977,0ha	2.425,7ha
5	Kruidenrijk grasland	11,7ha	158,4ha	549,3ha	719,5ha
6	Extensief beweid grasland		11,9ha	30,1ha	42,0ha
7	Ruige mest - ruige mest*	22,1ha	166,4ha	1.015,8ha	1.204,3ha
Totale omvang beheer voor leefgebied open grasland		92,2ha	835,5ha	4210,6ha	2.712,9ha
Droge dooradering					
9	Poel en klein historisch water	0,4ha	1,8ha	0,5ha	2,6ha
10	Natuurvriendelijke oever - natuurvriendelijke oever		0,2ha		0,2ha
11	Rietzoom en klein rietperceel - brede rietzoom en rietperceel		0,0ha		0,0ha
13	Botanisch grasland	147,6ha	399,6ha	190,1ha	737,3ha

15	Wintervoedselakker	28,6ha	1,7ha		30,3ha
18	Kruidenrijke akker	85,6ha	73,0ha		158,6ha
19	Kruidenrijke akkerrand	56,8ha	53,1ha		109,9ha
20	Hakhoutbeheer	5,2ha	3,8ha	5,1ha	14,1ha
21	Beheer van bomenrijen - beheer van bomenrijen	0,0ha	0,3ha		0,3ha
22	Knip en scheerheg	0,2ha	0,1ha	0,0ha	0,3ha
23	Struweelhaag - cyclus 5 - 7 jaar	0,0ha	0,1ha		0,1ha
24	Struweelrand - struweelrand		2,9ha		2,9ha
25	Boom op landbouwgrond - boom op landbouwgrond		0,0ha		0,0ha
26	Half- en hoogstamboomgaard - hoogstamboomgaard	0,4ha	2,9ha		3,3ha
27	Hakhoutbosje	1,2ha	1,4ha	0,4ha	3,1ha
29	Bosje – bosje	1,2ha			1,2ha
Totale omvang beheer voor droge dooradering		372,2ha	540,9ha	196,1ha	1063,9ha
Categorie water					
39	Bodemverbetering (op gras- en bouwland) - op grasland	119,6ha	33,5ha		153,1ha
Aflopend SNL beheer (alle leefgebieden)					689,5ha
	Totaal	539,0ha	1.410,3ha	1.414ha	3.416ha**

Tabel 4.1: Agrarisch natuurbeheer in hectares voor de provincie Overijssel in 2019 (RVO, 2019)

1 t/m 7 is leefgebied open grasland 9 t/m 29 is leefgebied droge dooradering 39 is categorie water

* Legselbeheer: Licht beheerpakket en is daarom niet meegerekend voor het totaal aan hectares beheer

* Ruige mest: Wordt alleen in combinatie met een ander pakket gesloten en daarom ook niet meegerekend voor het totaal

** Dit is het netto areaal aan hectares. Het bruto areaal aan hectares agrarisch natuurbeheer is 7.046

Zoals ook al aangegeven in de bovenstaande tabel zijn de meeste soorten beheerpakketten af te sluiten voor het leefgebied droge dooradering. Echter het meeste beheer in hectares is afgesloten voor het leefgebied open grasland. In de bovenstaande tabel is ook duidelijk te zien dat in Noordwest Overijssel meer beheer aanwezig is voor het leefgebied open grasland, terwijl in Midden Overijssel en Noordoost Twente het meeste afgesloten beheer voor droge dooradering is.

In de bovenstaande tabel zijn de mogelijke vormen van beheerpakketten samengevat, in bijlage 2 zijn alle pakketten waarvoor beheer afgesloten kan worden te vinden.

Het type landbouwbedrijf bepaalt voor een groot deel de mogelijkheden van de boer voor agrarisch natuurbeheer. Zo heeft een melkveebedrijf over het algemeen relatief veel grasland en is daarom een belangrijke afnemer van beheerpakketten in het leefgebied open grasland. Logischerwijs heeft een akkerboer mogelijkheden voor een beheerpakket in het leefgebied open akkerland. De Snoo e. a. (2016) concluderen dat er een intensivering plaatsvindt op het gebied van landbouw die volgens hen niet ten goede komt aan agrarisch natuurbeheer. Tegelijkertijd creëert de verlaging van de bemestingsnormen meer mogelijkheden voor agrarisch natuurbeheer.

4.3.3 Vergoedingen (subsidie) voor agrarisch natuurbeheer

De boeren die agrarisch natuurbeheer uitvoeren ontvangen daarvoor subsidie. Deze inkomsten worden bepaald door de beheerovereenkomsten gesloten tussen de boer en het agrarisch collectief. De subsidie heeft als doel opbrengstderving te compenseren en dient daarnaast als vergoeding voor specifieke beheermaatregelen. De overheid betaalt inkomstderving, omdat het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer tot productieverlies leidt. Wanneer een boer bijvoorbeeld een maatregel neemt in de vorm van het uitstellen van de maaidatum in een bepaald gebied van april tot juni, dan leidt dit tot productieverlies. Met deze maatregel vergroot de boer de kansen op broedsucces van weidevogels zoals de grutto (Collectieven Overijssel, 2019). Het uitstellen van de maaidatum betekent dat de boer minder gras kan produceren en daarvoor ontvangt hij dan opbrengstderving.

Uit jaarlijks onderzoek van het Landbouw Economisch Instituut Wageningen bleek dat de opbrengsten per bedrijf met agrarisch natuurbeheer sterk uiteen liepen, van een paar honderd tot tienduizenden euro's per bedrijf. Daar waar akkerbouwers 1.700 euro per hectare ontvingen voor hun activiteiten voor agrarisch natuurbeheer, was dit met gemiddeld 600 euro per hectare een stuk lager bij melkveehouders en overige bedrijven (De Snoo e.a., 2016). De reden hiervan is dat in (sommige) beheerpakketten voor veehouders maatregelen zijn opgenomen waarbij nog een redelijke landbouwproductie mogelijk is. Dit geldt het sterkst voor legselbeheer, waarbij de enige verplichting bestaat uit het om de nesten heen maaien. De berekende inkomstderving is daardoor bij melkveehouders een stuk lager dan bij specifieke landbouwpakketten zoals bijvoorbeeld akkerrandenbeheer, waar de betreffende oppervlakte wel kosten genereert, maar weinig of geen opbrengsten oplevert.

Conclusie

Het doel van paragraaf 4.3 was om erachter te komen wat voor vormen van agrarisch natuurbeheer uitgevoerd worden door boeren en landeigenaren in de provincie Overijssel. Binnen het beleid van de provincie Overijssel wordt er onderscheid gemaakt in drie vormen van agrarisch natuurbeheer. Allereerst agrarisch natuurbeheer in het leefgebied open grasland, waarbinnen gesubsidieerde maatregelen uitgevoerd kunnen worden ten behoeve van weidevogels. Ten tweede is er het leefgebied droge dooradering dat maatregelen betreft die gericht zijn op het creëren en onderhouden van landschapselementen. De laatste categorie water gaat over maatregelen gericht op het verbeteren van de bodem- en waterkwaliteit. Binnen deze drie categorieën zijn verschillende maatregelen nodig. De hoeveelheid aan maatregelen maakt het voor de boer mogelijk om maatregelen uit te kiezen die passen bij zijn bedrijfsvoering.

De mate van deelname aan agrarisch natuurbeheer fluctueert de afgelopen jaren. In eerste instantie heeft de introductie van het nieuwe subsidiestelsel geleid tot een daling in het aantal deelnemers aan agrarisch natuurbeheer. Echter, na de introductie van het subsidiestelsel is het aantal deelnemers weer gestegen.

5. Wat motiveert boeren om wel of niet deel te nemen?

Dit hoofdstuk gaat over de resultaten van de enquête. De resultaten van de enquête worden vergeleken met resultaten van de interviews. Het beantwoorden van de derde deelvraag: ‘Wat zijn de voor- en nadelen voor boeren van het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer?’ wordt gedaan met behulp van de resultaten van de interviews in paragraaf 5.2. Vervolgens gaat paragraaf 5.3 in op de volgende deelvraag: “Welke factoren motiveren of demotiveren boeren in de provincie Overijssel om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer?”.

5.1 Verspreiding en deelname aan enquête en interviews

Voordat er ingegaan wordt op de resultaten van de enquête worden de interviews kort besproken. Van de twaalf geïnterviewde personen waren er zeven betrokken bij de agrarische collectieven van Overijssel. De rol van die respondenten verschilde van veldwerker tot coördinator. Twee van deze zeven personen waren naast hun werk voor de collectieven ook boer waardoor zij ook inzichten konden geven in de praktijk van het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer. Van de provincie Overijssel zijn er drie personen geïnterviewd, voornamelijk om een beeld te krijgen van het beleid over agrarisch natuurbeheer. Naast deze interviews is er ook nog een interview gedaan met een vrijwilliger, iemand die als vrijwilliger nesten van weidevogels zoekt en de boer helpt bij het beschermen van deze nesten. Als laatste is er ook nog een interview gedaan met een zuivelorganisatie om er achter te komen wat de zuivelorganisatie(s) doen om boeren te belonen voor agrarisch natuurbeheer. In het verder verloop van dit verslag wordt er verwezen naar deze organisaties als belanghebbenden van agrarisch natuurbeheer. De rest van dit hoofdstuk gaat in op de resultaten van de enquête, terwijl de resultaten van de interviews daarmee vergeleken worden.

De (online) enquête werd verspreid via vier kanalen. De verspreidingsmethode verschilde per organisatie. LTO Noord, collectieven Midden en West Overijssel kozen er voor om de enquête via hun nieuwsbrief te verspreiden. Het collectief Noordoost Twente verspreidde de enquête via een directe mail aan hun leden. De directe mailing resulteerde in een hogere response dan bij de andere organisaties, 63 van de 283 (22%) leden van het collectief Noordoost Twente vulden de enquête in. Noordwest Overijssel en Midden Overijssel had een lager aantal respondenten met een vergelijkbaar aantal leden, dit betekent dat de response bij deze collectieven rond de 7% ligt.

Verspreidingskanaal	Aantal respondenten	Aantal deelnemers aan agr. nat. beh.	Aantal niet-deelnemers	Verspreidingsmethode
Collectief Noordwest Overijssel	10	9	1	Nieuwsbrief
Collectief Midden Overijssel	25	24	1	Nieuwsbrief
Collectief Noordoost Twente	62	52	10	Directe mail
LTO Noord	42	16	26	Nieuwsbrief en sociale media
Total	139	101	38	

Tabel 5.1: Verspreiding van de enquête en deelname aan de enquête

Alle respons bij elkaar op geteld leidt dit tot 139 respondenten totaal. Dit aantal is bereikt na het wegfilteren van onbruikbare antwoorden. Het invullen van de enquête duurde ongeveer 8 minuten. Zoals te zien is in tabel 5.1 zijn de meeste respondenten deelnemers aan agrarisch natuurbeheer. Dit komt gedeeltelijk doordat de enquête voornamelijk via de collectieven verspreid is. Leden van die collectieven zijn meestal ook deelnemers aan agrarisch natuurbeheer.

Om de deelnemers aan agrarisch natuurbeheer te categoriseren werd hen gevraagd of zij beloond werden voor hun inspanningen voor agrarisch natuurbeheer. Zoals te zien is in tabel 5.2 worden de meeste deelnemers aan agrarisch natuurbeheer beloond door het subsidiestelsel. Een klein deel wordt niet beloond voor deelname, terwijl anderen beloond worden door een zuivelorganisatie. De beloningen van de zuivelorganisatie worden gegeven in de vorm van een hogere prijs per liter melk om boeren te stimuleren duurzaam te handelen.

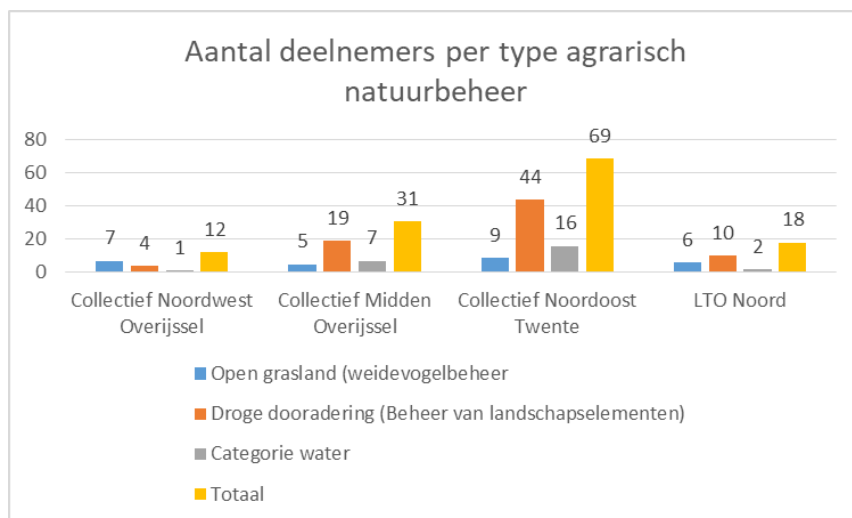
	Beloond door het subsidiestelsel	Beloond door de zuivelorganisatie	Beloond door zowel het subsidiestelsel als de zuivelorganisatie	Neemt deel maar wordt niet beloond
Aantal mensen beloond	89*	14*	12	10
Totaal aantal deelnemers	101	37 melkveehouderijen**	101	101

Tabel 5.2: Ontvangen beloningen voor deelname aan agrarisch natuurbeheer

* = Dit aantal is inclusief het aantal deelnemers dat zowel door het subsidiestelsel als door de zuivelorganisatie beloond worden.

** = 14 van de 37 deelnemende boeren wordt beloond door een zuivelorganisatie

Zoals eerder genoemd in hoofdstuk 4 omvat het subsidiestelsel drie types agrarisch natuurbeheer. Hoewel niet alle deelnemers aan agrarisch natuurbeheer meedoen aan het subsidiestelsel werden ze toch gevraagd wat voor agrarisch natuurbeheer ze uitvoerden. Het type agrarisch natuurbeheer dat uitgevoerd wordt, verschilt per Overijssels collectief door de verschillen in aanwezige leefgebieden. Dit was terug te zien in de antwoorden (figuur 5.1). Collectief Noordoost Twente bijvoorbeeld heeft een redelijk groot aantal deelnemers in het leefgebied droge dooradering. Het gevolg hiervan is dat het beheertype droge dooradering oververtegenwoordigd is in vergelijking met het beheertype open grasland. Omdat de collectieven Noordwest Overijssel en Midden Overijssel alleen vertegenwoordigd worden door een klein aantal deelnemers is het moeilijk om specifiek iets over deze groepen te zeggen.

Figuur 5.1: Type agrarisch natuurbeheer per verspreidingskanaal

5.2 Voor- en nadelen van het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer

Voordat er ingegaan wordt op de motivaties en demotivaties van boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer worden de voor- en nadelen van agrarisch natuurbeheer besproken. De interviews resulteerde in de volgende voor- en nadelen, genoemd door belanghebbenden van agrarisch natuurbeheer:

Voordelen van agrarisch natuurbeheer	Nadelen van agrarisch natuurbeheer
Compensatie voor het verlies aan inkomen	Verlies aan productie
Melkveehouders: hogere prijs per liter melk	Agrarisch natuurbeheer kan een negatief effect hebben op de productie
De maatschappij laten zien dat boeren bezig zijn met agrarisch natuurbeheer en de leefbaarheid van het platteland	Het kost tijd om agrarisch natuurbeheer uit te voeren
Het is vrijwillig	Administratieve last

Tabel 5.3: Voor- en nadelen van het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer volgens belanghebbenden van agrarisch natuurbeheer.

Het genoemde nadeel verlies van productie heeft wat uitleg nodig. Allereerst is het zo dat deelname aan agrarisch natuurbeheer vaak betekent dat de productie op een stuk land daalt om daar beheermaatregelen uit te voeren ten behoeve van de natuur. Echter, in het geval van kruidenrijke akkerranden kan dit leiden tot ongewenste onkruiden in de rest van het land en daarbij de productie negatief beïnvloeden. Dit verlies van productie is verder uitgelegd in paragraaf 5.3.2. In die paragraaf wordt verder ingaan op de voor- en nadelen van het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer. Dit wordt gedaan door de respondenten van de enquête te vragen of deze voor- en nadelen hen gemotiveerd of gedemotiveerd hebben om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer.

5.3 Motivaties en demotivaties om deel te nemen

Deze paragraaf gaat in op de motivaties en demotivaties van respondenten om wel of niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. De factoren die deelname beïnvloeden zijn verdeeld door vier theoretische dimensies, die eerder zijn genoemd en uitgelegd in het literatuuronderzoek van paragraaf 2.1. Voordat er op de onderzoeksresultaten ingegaan wordt is het belangrijk om te vermelden dat er een aantal scheidingen gemaakt zijn in de dataverzameling. Zowel deelnemers als niet-deelnemers aan agrarisch natuurbeheer ontvingen vragen over wat hun motiveerde om wel of niet deel te nemen. Echter, de antwoordmogelijkheden in de vorm van stellingen verschilden tussen deelnemers en niet-deelnemers.

5.3.1 Bereidheid om deel te nemen

Deze paragraaf is verdeeld in redenen voor deelname, redenen voor niet-deelname en voorwaarden genoemd door deelnemers om deel te nemen.

Deelnamebereidheid: redenen voor deelname

De onderstaande tabel laat het gemiddelde en het percentage instemming van 101 deelnemers over stellingen zien op stellingen over factoren die de beslissing om deel te nemen kunnen beïnvloeden.

	Neemt deel omdat:	Gemiddelde	Percentage van respondenten dat het eens is (combineert waarde 4 en 5)
Bereidheid (om deel te nemen)	Vindt leefbaarheid van het platteland belangrijk	4.19	84.6%
	Financiële redenen	3.43	54.7%

Tabel 5.4: In welke mate de factoren hierboven een rol gespeeld hebben in het beslissen om wel deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer (antwoorden gaan van 1 = Helemaal oneens en 5 = Helemaal eens)

De bereidheid van boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer hangt af van de houding van de boer. Een deel van deze houding wordt bepaald door financiële prikkels. Echter, het percentage van de respondenten dat het eens is met financiële prikkels als reden om deel te nemen (55%) ligt lager dan bij andere redenen genoemd in de enquête. Volgens drie respondenten van de interviews is de houding van boeren ten opzichte van agrarisch natuurbeheer veranderd over de afgelopen jaren. Vroeger werd het vaak negatief bekeken, iets dat productie verminderd en daarom niet paste bij het imago van de boer. In de afgelopen jaren is dit volgens de drie respondenten veranderd naar een positievere houding. Een respondent redeneerde dat de houding veranderd is door initiatieven vanuit de markt, waardoor de boeren gestimuleerd worden om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Daarnaast is de bekendheid van (de voordelen van) agrarisch natuurbeheer gestegen. Met betrekking tot de bereidheid van boeren om deel te nemen worden vaak financiële redenen genoemd als reden om deel te nemen. In de interviews noemden alle respondenten de financiële prikkels als een belangrijke reden voor deelname aan agrarisch natuurbeheer.

Naast de financiële prikkels zijn ook andere redenen genoemd. Het belang van natuur op zichzelf als reden om deel te nemen is op verschillende manieren genoemd. De mate waarin boeren de zorg voor het landschap als een belangrijke reden zagen om deel te nemen is in de enquête gemeten via de volgende stelling: 'Ik vind de leefbaarheid van het platteland belangrijk'. Zoals te zien is in tabel 5.4 is het hoogste percentage instemming bereikt op deze stelling. Twee respondenten uit de interviews bevestigden dat de zorg voor landschap een reden is om deel te nemen. Daarnaast noemde iemand anders dat een kleine groep boeren bereid is minder te produceren om de natuurwaarden op hun land te vergroten.

Deelnamebereidheid: redenen voor niet-deelname

Daar waar eerder de bereidheid om deel te nemen is behandeld, gaat dit stuk verder in op redenen om niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer.

Theoretische dimensie	Neemt <u>niet</u> deel omdat:	Gemiddelde	Percentage van respondenten dat het eens is met de stellingen (combineert waarde 4 en 5)
Bereidheid (om deel te nemen)	Financiële redenen	3.47	58.3%
	Predatie (opeten van eieren en kuikens door predatoren) weerhoudt van deelname	3.58	58.3%
	Niet geïnteresseerd in agrarisch natuurbeheer	2.67	25%

Tabel 5.5: De mate waarin de factoren een rol spelen in het beslissen om niet deel te nemen (antwoorden gaan van 1 = helemaal oneens tot 5 = helemaal eens)

Zoals eerder genoemd is de houding van boeren ten opzichte van agrarisch natuurbeheer veranderd. Echter, er zijn nog steeds boeren die geen interesse hebben in agrarisch natuurbeheer. De resultaten van de enquête laten zien dat 25% van de niet-deelnemers het ontbreken van interesse in agrarisch natuurbeheer als een reden zagen om niet deel te nemen. Zoals eerder genoemd kunnen financiële prikkels een reden zijn om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Resultaten van de enquête laten zien dat 58% van de niet-deelnemers financiële redenen zien als een reden om niet deel te nemen. Hieruit blijkt dat financiële prikkels ook een reden kunnen zijn om niet deel te nemen. Dit wordt gedeeltelijk tegengesproken in de interviews, omdat 8 respondenten van de interviews noemen dat subsidie voor het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer leidt tot het aantrekken van boeren die de mogelijkheden van agrarisch natuurbeheer vervolgens verkennen. Echter, financiële redenen kunnen dus ook weerhouden van deelname.

Financiële redenen hebben in dit geval te maken met de bedrijfsvoering. Zoals eerder uitgelegd hangt deelnamebereidheid af van de hoeveelheid land dat nodig is voor productie en de ruimte voor agrarisch natuurbeheer. Bijvoorbeeld, wanneer een melkveehouder beslist om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer hoewel hij al zijn land nodig heeft voor productie betekent dit dat dit financiële gevolgen heeft. Minder land beschikbaar voor productie leidt tot minder voer voor de dieren, waardoor dit voer ergens anders ingekocht moet worden. In dit voorbeeld wordt duidelijk dat het niet voor iedere boer gemakkelijk is om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer.

Predatie van eieren en kuikens van weidevogels door predatoren zoals vossen kan mogelijke deelnemers van deelname weerhouden. De predatie heeft een effect op de resultaten van agrarisch natuurbeheer. Met betrekking tot dit onderwerp is de volgende stelling in de enquête opgenomen: 'Predatie weerhoudt mij van deelname'. Met een score van 58% instemming is dit blijkbaar voor redelijk veel boeren een reden om niet deel te nemen. Het zien van resultaten van agrarisch natuurbeheer is 3 keer genoemd in de interviews als hebbend een positief effect op deelname. In die gevallen is de economische reden de aanvankelijke reden voor deelname, waarbij het zien van resultaten van maatregelen een extra motivatie geeft. Met betrekking tot de resultaten van agrarisch natuurbeheer wordt predatie van weidevogelnesten en –kuikens genoemd als iets dat ontmoedigt om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Dit betekent dat de hypothese dat predatie kan weerhouden van deelname gedeeltelijk is bevestigd.

Deelnamebereidheid: verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers

Het vorige gedeelte ging in op redenen voor deelnemers en niet-deelnemers om wel of niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Deze resultaten werden verkregen door deelnemers en niet-deelnemers verschillende vragen te stellen. Deze paragraaf gaat verder in op de verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers door middel van het bespreken van de antwoorden van deelnemers en niet-deelnemers op dezelfde vragen. Tabel 5.6 laat de gemiddelde scores zien voor deelnemers en niet-deelnemers met betrekking tot een aantal stellingen over agrarisch natuurbeheer.

Theoretische dimensie	Item/vraag	Gemiddelde score Deelnemer	Gemiddelde score niet-deelnemer	Percentage eens deelnemer	Percentage eens niet-deelnemer
	Agrarisch natuurbeheer is nodig om de biodiversiteit te behouden	2.65**	2.19**	74,7%	38,9%

Bereidheid om deel te nemen	Ik zie resultaten van agrarisch natuurbeheer in mijn directe omgeving	2.59**	1.94**	68,4%	25%
-----------------------------	---	--------	--------	-------	-----

Tabel 5.6: Verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers op het onderwerp deelnamebereidheid (antwoorden gaan van 1 = oneens tot 3 = eens)

** = Significant verschil tussen deelnemers en niet-deelnemers (berekend via de onafhankelijke T-test)

Om de houding van boeren ten opzichte van agrarisch natuurbeheer te meten zijn ze gevraagd om te reageren op de stelling dat agrarisch natuurbeheer nodig is om de biodiversiteit te behouden. Zoals te zien is in tabel 5.6 zijn deelnemers het hiermee meer eens (75%) dan de niet-deelnemers (39%). Daarnaast zien deelnemers meer resultaten van agrarisch natuurbeheer (68%) dan niet-deelnemers (25%). Het is waarschijnlijk dat meer deelnemers van agrarisch natuurbeheer resultaten zien omdat ze daarvoor maatregelen uitvoeren en daarom ook op de resultaten letten. In het kort betekent dit dat deelnemers meer resultaten zien van agrarisch natuurbeheer en dat ze anders denken over het nut van agrarisch natuurbeheer dan niet-deelnemers.

Deelnamebereidheid: voorwaarden voor deelname

Om de respondenten de mogelijkheid te geven om zich te uiten over agrarisch natuurbeheer zijn er een aantal open vragen gesteld in de enquête. Allereerst zijn respondenten gevraagd wat voor kansen zij zagen voor agrarisch natuurbeheer. De meeste respondenten antwoordden door aan te geven dat ze positief of negatief staan tegenover agrarisch natuurbeheer. Van de 99 respondenten die de open vraag beantwoordden gaven 27 aan positief te zijn, 12 negatief, en de rest was onduidelijk over hun standpunten. In de meeste gevallen noemden respondenten dat ze positief zijn als er iets veranderde. De andere open vraag ging hierop door. Wanneer de respondenten gevraagd werden wat voor voorwaarden er vervuld moeten worden om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer werden ze duidelijker in hun antwoorden. Tabel 5.8 laat de antwoorden op deze vraag zien die te maken hebben met deelnamebereidheid.

Theoretische dimensie	Voorwaarden genoemd door respondenten voor deelname aan agrarisch natuurbeheer	Aantal keren genoemd
Deelnamebereidheid		60 (=totaal)
Financiële prikkels	Geld/compensatie voor het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer	49
Houding (t.o.v. agrarisch natuurbeheer)	Leefbaarheid van het platteland	4
	Bewustzijn van wat nodig is voor de natuur	3
	Aandacht voor biodiversiteit en natuurinclusief boeren	5

Tabel 5.7: Te vervullen voorwaarden voor deelname aan agrarisch natuurbeheer (genoemd door respondenten van de enquête in open vragen)

De meeste respondenten van de enquête noemen geld als een voorwaarde voor deelname aan agrarisch natuurbeheer. Daarmee refereren ze naar de financiële beloning voor het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer. Daarnaast zijn er een aantal respondenten die de aandacht voor biodiversiteit een belangrijke voorwaarde vinden met betrekking tot deelname aan agrarisch natuurbeheer.

5.3.2 Vermogen (om deel te nemen)

De structuur van deze paragraaf is gelijk aan de vorige paragrafen. Deze paragraaf is namelijk ook verdeeld in redenen voor deelname, redenen voor niet-deelname en voorwaarden genoemd door respondenten om deel te nemen.

Deelnamevermogen: redenen voor deelname

De tabel beneden laten het gemiddelde (gemiddelde score tussen 1 en 5) en het percentage instemming zien van 101 deelnemers aan agrarisch natuurbeheer op stellingen over factoren die een effect hebben op het deelnamevermogen om deel te nemen.

	Neemt deel omdat:	Gemiddelde	Percentage van respondenten dat het eens is (combineert waarde 4 en 5)
Vermogen (om deel te nemen)	Past in de bedrijfsvoering	3.60	63.9%
	Past in de toekomstplannen	3.57	59.8%

Tabel 5.8: De mate waarin deelnamevermogen een rol speelt in de beslissing om deel te nemen (antwoorden gaan van 1 = helemaal oneens naar 5 = helemaal eens)

Het vermogen van boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer is in de enquête gemeten via stellingen over het passen van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering en toekomstplannen. Beide items scoorden gelijk, beide lieten zien dat de meeste deelnemers denken dat agrarisch natuurbeheer moet passen in hun huidige en toekomstige bedrijfsvoering. Dit is in lijn met de mening van de respondenten van de interviews. Wanneer zij gevraagd werden over voorwaarden voor boeren om deel te nemen noemden alle respondenten het belang van het passen in de bedrijfsvoering. Deze bevindingen bevestigen de hypothese dat het passen van agrarisch natuurbeheer binnen de bedrijfsvoering een belangrijke reden is om deel te nemen.

Met betrekking tot de bedrijfsvoering is het bedrijfsoppervlak in verhouding tot het land dat nodig is voor productie van belang. Bijvoorbeeld, wanneer een boer al zijn land nodig heeft om gras te produceren voor zijn dieren, dan laat dit geen ruimte over voor agrarisch natuurbeheer. Dit werkt ook omgekeerd, als niet al het land nodig is voor productie betekent dit dat er mogelijkheden zijn voor het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer. In aanvulling daarop redeneren respondenten dat land dat ver van de boerderij af ligt minder geschikt is voor productie en daarom is het aannemelijk dat de boer dit stuk land gebruikt om agrarisch natuurbeheer uit te voeren.

Deelnamevermogen: redenen voor niet-deelname

Theoretische dimensie	Neemt niet deel omdat:	Gemiddelde	Percentage van respondenten dat het eens is met de stellingen (combineert waarde 4 en 5)
Het vermogen (om deel te nemen)	Past niet in de bedrijfsvoering	3.64	52.8%
	Past niet in de toekomstplannen	3.31	33.4%
	Onvoldoende kennis	2.75	25%
	Niet genoeg tijd	2.81	16.7%

Tabel 5.9: De mate waarin de bovenstaande factoren een rol gespeeld hebben in het beslissen om niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer (antwoorden gaan van 1 = Helemaal oneens en 5 = Helemaal eens)

Het vermogen van boeren om deel te nemen betreft een aantal relevante factoren. Bijvoorbeeld de kennis van boeren over agrarisch natuurbeheer. Resultaten van de enquête laten zien dat 25% het hebben van onvoldoende kennis als reden zagen om niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Volgens de geïnterviewde is de kennis van boeren over agrarisch natuurbeheer toegenomen, hoewel sommige respondenten van de interviews vinden dat de mate van kennis verschilt. Zij redeneren dat boeren zich over het algemeen bewust zijn van het concept agrarisch natuurbeheer. Daarnaast weten boeren wat de gevolgen zijn van het uitvoeren van maatregelen. Ondanks dat zijn er 4 respondenten van de interviews die redeneren dat niet-deelnemers zich niet bewust zijn van de mogelijkheden, beperkingen en gevolgen van het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer. Volgens één respondent is dit gebrek aan kennis te wijten aan de complexiteit van het subsidiestelsel. Hij redeneert dat het moeilijk is voor een boer om voor zichzelf erachter te komen wat hij wel of niet kan doen met betrekking tot agrarisch natuurbeheer.

Naast het gebrek aan kennis is het gebrek aan tijd ook genoemd als een reden om niet deel te nemen. Het hebben van onvoldoende tijd om agrarisch natuurbeheer uit te voeren was bij 17% van de niet-deelnemers een reden om niet deel te nemen. Het hebben van voldoende tijd en kennis zijn onderdeel van de bedrijfsvoering, hoewel deze voorwaarden op zichzelf niet voldoende zijn om deelname mogelijk te maken. Zoals eerder genoemd is de locatie en beschikbaarheid van land ook belangrijk in het beslissen om wel of niet deel te nemen. Resultaten van de enquête laten zien dat 53% van de niet-deelnemers vinden dat het niet passen van agrarisch natuurbeheer binnen hun bedrijfsvoering een reden is om niet deel te nemen. Dit laat zien dat het hebben van voldoende tijd en kennis op zichzelf niet voldoende zijn om deelname aan agrarisch natuurbeheer mogelijk te maken.

Deelnamevermogen: verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers

Theoretische dimensie	Item/vraag	Gemiddelde score deelnemer	Gemiddelde score niet-deelnemer	Percentage eens deelnemer	Percentage eens niet-deelnemer
Vermogen om deel te nemen	Leeftijd van de respondent	55.22**	46.21**		
	Ervaring in het leiden van een bedrijf, gemeten in jaren ¹	23.61**	12.78**		
	Ervaring met het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer (in jaren)	8.71**	1.14**		
	Aantal hectares in gebruik	35.92	36.80		
	Aantal GVE per hectare	2.24	1.97		
	Mate waarin een boer genoeg tijd heeft om agrarisch natuurbeheer uit te voeren	2.47**	1.97**	58,9%	33,3%
	Perceptie over het hebben van voldoende kennis om agrarisch natuurbeheer uit te voeren	2.74**	2.44**	75,8%	55,6%

Tabel 5.9: Verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers op het onderwerp vermogen om deel te nemen (antwoorden gaan van 1 = oneens tot 3 = eens)

** = Significant verschillend op het 0.01 niveau (berekend via de onafhankelijke T-test)

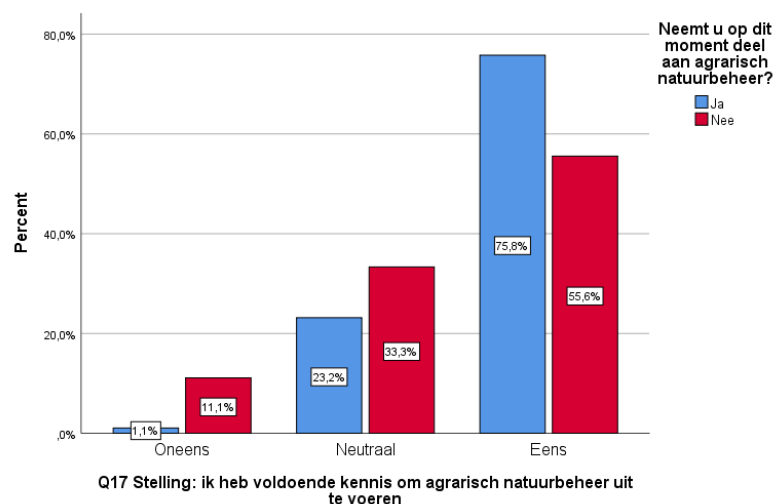
¹ Dit gemiddelde is berekend door particuliere grondeigenaren niet mee te rekenen, omdat die geen agrarisch bedrijf hebben.

Met betrekking tot het vermogen van boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer zijn de kenmerken van de boer en boerderij relevant in het bepalen van de mogelijkheden om deel te nemen. Zoals genoemd in het literatuuronderzoek van paragraaf 2.1 is de verwachting dat de gemiddelde leeftijd van deelnemers anders is dan die van niet-deelnemers. Tabel 5.6 laat zien dat deelnemers in agrarisch natuurbeheer gemiddeld ouder zijn met hun 55 jaar vergeleken met het gemiddelde van 46 jaar van niet-deelnemers. Het feit dat de deelnemers ouder zijn is ook te zien in de ervaring in het leiden van een agrarisch bedrijf. Deelnemers in agrarisch natuurbeheer hebben meer ervaring in het leiden van een bedrijf (24 jaar) in verhouding tot de niet-deelnemers (13 jaar). Daarnaast hebben deelnemers meer ervaring met het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer dan niet-deelnemers. Slechts een kleine groep (7 uit 39) van de niet-deelnemers heeft eerder deelgenomen aan agrarisch natuurbeheer. Op de vraag waarom ze gestopt zijn gaven 5 van de 7 aan dat zij door het nieuwe subsidiestelsel in 2016 buiten de leefgebiedenbegrenzing vielen. De verandering in de leefgebiedenbegrenzing is door de overheid gedaan om alleen in die gebieden agrarisch natuurbeheer te subsidiëren waar dat een duidelijk effect heeft op de planten en dieren (zie hoofdstuk 4).

Eerder in dit hoofdstuk werden een gebrek aan tijd en kennis genoemd als redenen voor niet-deelnemers om niet deel te nemen. Tabel 5.6 laat zien dat deelnemers anders denken dan niet-deelnemers over hun kennisniveau en beschikbare tijd om agrarisch natuurbeheer uit te voeren. De meeste deelnemers (59%) denken dat ze voldoende tijd hebben om agrarisch natuurbeheer uit te voeren. Dat is meer dan de 33% van de niet-deelnemers die denken dat ze voldoende tijd hebben om agrarisch natuurbeheer uit te voeren. Met betrekking tot het hebben van voldoende kennis is het verschil te zien

in figuur 5.2. Zowel deelnemers als niet-deelnemers denken dat ze voldoende kennis hebben om agrarisch natuurbeheer uit te voeren, hoewel het percentage instemming significant hoger is bij deelnemers dan bij niet-deelnemers. Om deze redenen is de hypothese dat voldoende tijd en kennis een positief effect hebben op deelname bevestigd.

Met betrekking tot de boerderijen met dieren zegt de Grootvee Eenheid (GVE) per hectare iets over de intensiteit van de bedrijfsvoering van de boerderij. De GVE per hectare refereert naar het aantal dieren per hectare, omgerekend naar GVEs. Hierbij staat één volwassen melkkoe voor 1 GVE en één kalf voor 0,23 GVE. Hoe meer dieren per hectare, hoe intensiever een boerderij is. Het gemiddelde GVE per hectare is 2,15 (Std. dev. = 0,78) in de onderzoekspopulatie². Van de totale populatie in de provincie Overijssel is het gemiddelde GVE per hectare 2,36 in 2011 (CBS, 2011). Dit betekent dat de respondenten in de onderzoekspopulatie iets minder intensief zijn dan de gemiddelde boer in de provincie Overijssel. Dit is in lijn met de resultaten van het interview, waarin drie respondenten dachten

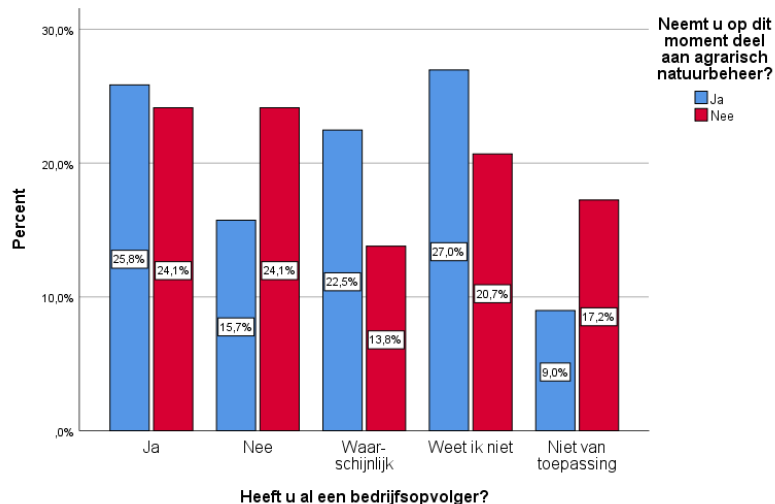
Figuur 5.2: Percentage instemming door deelnemers en niet-deelnemers op de volgende stelling: "Ik heb voldoende kennis om agrarisch natuurbeheer uit te voeren" n = 131 (36 niet-deelnemers en 95 deelnemers)

² Respondenten die aangaven geen dieren te hebben werden uitgesloten bij het berekenen van de GVE per hectare.

dat boeren met een intensieve bedrijfsvoering minder snel deelnemen aan agrarisch natuurbeheer dan boeren met een minder intensieve bedrijfsvoering.

Met betrekking tot het vermogen om deel te nemen is er nog een variabele relevant, namelijk de opvolgingsstatus. In paragraaf 2.3 werd de hypothese gesteld dat de deelnemers aan agrarisch natuurbeheer een betere

opvolgingsstatus zouden hebben dan de niet-deelnemers van agrarisch natuurbeheer. Uit figuur 5.3 blijkt dat er geen grote verschillen zijn tussen deelnemers en niet-deelnemers als het gaat om opvolgingsstatus. Zowel deelnemers als niet-deelnemers zijn verdeeld in vergelijkbare groepen die achtereenvolgens wel, niet, waarschijnlijk en onwetend zijn over de status van opvolging. Hierdoor is de hypothese dat deelnemers van agrarisch natuurbeheer een betere opvolgingsstatus hebben dan niet-deelnemers verworpen.

Figuur 5.3: De opvolgingsstatus van deelnemers en niet-deelnemers aan agrarisch natuurbeheer

Deelnamevermogen: voorwaarden voor deelname

Respondenten van de enquête zijn gevraagd naar hun te vullen voorwaarden voor deelname aan agrarisch natuurbeheer. Tabel 5.10 gaat in op de antwoorden van respondenten op deze vraag.

Theoretische dimensie	Voorwaarden genoemd door respondenten voor deelname aan agrarisch natuurbeheer	Aantal keren genoemd
Vermogen om deel te nemen		12 (=totaal)
Bedrijfsvoering	Past in de bedrijfsvoering	9
	Ruimte (beschikbaarheid van land) om agrarisch natuurbeheer uit te voeren	2
	Met deelname aan agrarisch natuurbeheer moet productie mogelijk blijven	1
	Resultaten van agrarisch natuurbeheer moeten zichtbaar zijn	2

Tabel 5.10: Voorwaarden voor deelname aan agrarisch natuurbeheer (genoemd door respondenten van de enquête)

De meeste voorwaarden die in tabel 5.10 staan zijn eerder genoemd in de afgelopen paragraaf. Bijvoorbeeld het belang van het passen van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering. Daarnaast is de beschikbaarheid van land om beheermaatregelen uit te voeren ook al eerder genoemd.

5.3.3 Sociale invloeden

Deze paragraaf behandelt redenen om wel of niet deel te nemen die gerelateerd zijn aan de sociale invloeden die deelname aan agrarisch natuurbeheer kunnen bepalen. Daarnaast behandeld deze paragraaf de verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers op het onderwerp sociale invloeden.

Sociale invloeden: redenen om deel te nemen

	Neemt deel omdat:	Gemiddelde	Percentage van respondenten dat het eens is (combineert waarde 4 en 5)
Sociale invloeden	Aan de burger wil laten zien duurzaam bezig te zijn	3.89	77.3%
	Om het imago van boeren te verbeteren	3.45	53.6%
	Gestimuleerd door gebiedscoördinatoren	2.94	29.9%
	Bonus op de melkprijs	3.11	40%*
	Gestimuleerd door boeren	2.37	10.3%

Tabel 5.11: In welke mate de factoren hierboven een rol gespeeld hebben in het beslissen om wel deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer (antwoorden gaan van 1 = Helemaal oneens en 5 = Helemaal eens)

*= Dit betreft het percentage van melkveebedrijven dat het eens is (11 uit 31 melkveebedrijven). Andere bedrijfstypen zijn buitengesloten, omdat dit voor hen niet relevant is.

In de directe omgeving van de boer zijn er meerdere actoren die de boer beïnvloeden in de beslissing om wel of niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Respondenten in de enquête zijn gevraagd of zij zich gestimuleerd voelen door (naburige) boeren om deel te nemen. Dit resulteerde in een laag percentage van instemming bij deelnemende respondenten, 10% gaf aan dat andere boeren hun gestimuleerd hadden om deel te nemen. Gezien het lage percentage van de deelnemers dat het eens is met de factor gestimuleerd door boeren of gebiedscoördinatoren, kan er geconcludeerd worden dat deze factoren voor de meeste boeren geen belangrijke rol hebben gespeeld in het beslissen om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Echter, de respondenten van de interviews die betrokken zijn bij de agrarische collectieven redeneren dat niet-deelnemers meer geneigd zijn te luisteren naar een boer die al deelneemt aan agrarisch natuurbeheer, dan iemand van het collectief. Hoewel dit niet direct een reden is om deel te nemen, kan het wel leiden tot inzichten voor niet-deelnemers, mogelijk leidend tot deelname.

In de afgelopen jaren zijn melkveeorganisaties begonnen met programma's om boeren te stimuleren duurzaam te handelen. Deze duurzaamheid wordt dan beloond met een hogere melkprijs. Onderdeel van dit programma is deelname aan agrarisch natuurbeheer. Melkveebedrijven bezitten grasland dat in sommige gevallen door de provincie Overijssel gecategoriseerd is als leefgebied open grasland (zie figuur 4.1 uit hoofdstuk 4). In dit open grasland zijn agrarische natuurbeheermaatregelen gericht op de bescherming van weidevogels. Wanneer een boer deze maatregelen uitvoert, dan leidt dit tot een geldelijke beloning van de melkveeorganisaties in de vorm van een hogere melkprijs voor de boer. Zoals te zien is in tabel 5.11 was de bonus op de melkprijs voor 40% van de deelnemende melkveeboeren een reden om deel te nemen. Dit redelijk lage percentage van instemming heeft mogelijk te maken met het feit dat de bonus op de melkprijs relatief nieuw is, geïntroduceerd in 2018/2019 (Rouveen Kaasspecialiteiten, 2019; Friesland Campina, 2019).

Met betrekking tot het imago van de boer in de maatschappij zijn er twee variabelen relevant. Ten eerste was 77% van de deelnemende boeren het eens met de stelling: 'Ik vind het belangrijk om de burger te laten zien dat ik duurzaam bezig ben'. Duurzaamheid in deze context refereert naar het uitvoeren van maatregelen om de biodiversiteit op hun land te behouden en waar mogelijk te verbeteren. De tweede relevante factor die deelname beïnvloedt is het imago van de boer. Van alle

deelnemende respondenten vond 54% het verbeteren van het imago een reden om deel te nemen. De instemming op deze twee variabelen laat zien dat deelnemende boeren duurzaamheid belangrijk vinden wanneer dit verwijst naar agrarisch natuurbeheer. Daarnaast nemen boeren deel aan agrarisch natuurbeheer omdat ze hun imago in de maatschappij belangrijk vinden. In andere woorden, wat de samenleving vind van boeren speelt een rol in de beslissing om deel te nemen. Deze resultaten worden bevestigd door de interviews. Volgens 4 respondenten van de interviews is waardering van mensen voor boeren die agrarisch natuurbeheer uitoefenen ook een reden om deel te nemen. Daartegenover staat de mening van een andere respondent die stelt dat niet alle boeren zo denken. Hij redeneert dat boeren zichzelf zien als ondernemers, die niet willen dat anderen zich met hun bedrijfsvoering bemoeien.

Sociale invloeden: redenen voor niet-deelname

Theoretische dimensie	Neemt niet deel omdat:	Gemiddelde	Percentage van respondenten dat het eens is met de stellingen (combineert waarde 4 en 5)
Sociale invloeden	Wil geen vrijwilligers op hun land	3.14	36.1%
	Onvoldoende geïnformeerd over agrarisch natuurbeheer	3	30.5%

Tabel 5.12: In welke mate hebben de bovenstaande factoren een rol gespeeld in het beslissen om niet deel te nemen (gaat van 1 = helemaal oneens en 5 = helemaal eens) (std. dev. varieert van 1.09 tot 1.24) (n=36)

Eén van de sociale invloeden komt van de vrijwilligers, deze vrijwilligers voeren namelijk in het verband van agrarisch natuurbeheer vrijwilligerswerk uit om nesten en kuikens van vogels te beschermen. Van alle 39 niet-deelnemers gaf 36% aan dat het niet willen van vrijwilligers op hun land een reden was om niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Volgens 2 respondenten van de interviews kan de invloed van vrijwilligers twee kanten op gaan. Allereerst kunnen boeren vrijwilligers zien als zich bemoeiend met hun bedrijfsvoering. Sommige boeren willen niet deelnemen aan agrarisch natuurbeheer, omdat ze geen vrijwilligers op hun land willen. Deze vrijwilligers zoeken in het voorjaar vaak naar nesten van weidevogels om deze te beschermen. Volgens één respondent van de interviews zien niet-deelnemende boeren deze vrijwilligers als bemoeiend in zijn bedrijfsvoering.

Aan de andere kant worden vrijwilligers genoemd als een positief effect hebbend op deelname. Vrijwilligers contacteren vaak de veldwerker van de collectieven wanneer zij nesten zien in een gebied dat niet onder agrarisch natuurbeheer valt. Als gevolg hiervan neemt de veldwerker contact met de boer op met de vraag of hij wil deelnemen aan agrarisch natuurbeheer om de nesten te beschermen. Dit proces leidt in sommige gevallen tot het afsluiten van beheercontracten en daarbij tot een grotere deelname van boeren aan agrarisch natuurbeheer. Zoals eerder genoemd worden melkveebedrijven gestimuleerd door zuivelorganisaties om weidevogels te beschermen. Vrijwilligers zijn betrokken in dit programma door de zuivelorganisaties het bewijs te leveren dat bepaalde boeren maatregelen uitvoeren voor de bescherming van weidevogels. Dit bewijs, in combinatie met andere maatregelen, leidt ertoe dat de zuivelorganisatie de boer een hogere prijs per liter melk betaald.

Met betrekking tot het eerder genoemde gebrek aan kennis speelt de gegeven informatie een rol. Van alle 39 niet-deelnemers deed 31% niet mee omdat hij niet voldoende informatie ontvangen had over agrarisch natuurbeheer. Volgens twee respondenten van de interviews wordt informatie over agrarisch natuurbeheer gegeven via veldmedewerkers van de collectieven. Zij bezoeken niet-deelnemers om hen te informeren over de mogelijkheden en beperkingen van agrarisch natuurbeheer. Andere bronnen van

informatie, genoemd door respondenten van de interviews, zijn tijdschriften, flyers en bijeenkomsten georganiseerd door de collectieven om deelnemers en niet-deelnemers te informeren over agrarisch natuurbeheer. De bijeenkomsten met deelnemers zijn aangepast op het beheertype dat uitgevoerd wordt. Eén respondent vindt dat in dit proces van het werven van deelnemers voor agrarisch natuurbeheer vertrouwen een belangrijke voorwaarde voor de veldmedewerkers is om hun werk te doen. Hij redeneert dat het moeilijk is om het vertrouwen van de boeren te krijgen, omdat de regels van de overheid vaak veranderen. De volgende paragraaf zal verder ingaan op de verschillen tussen de deelnemers en niet-deelnemers.

Sociale invloeden: verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers

Het volgende stuk gaat over de verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers met betrekking tot sociale invloeden. Zowel deelnemers als niet-deelnemers hebben dezelfde vragen over dit onderwerp beantwoord. Tabel 5.13 laat de gemiddelde scores van deelnemers en niet-deelnemers zien op een aantal stellingen over agrarisch natuurbeheer.

Theoretische dimensie	Item/vraag	Gemiddelde score deelnemer	Gemiddelde score niet-deelnemer	Percentage eens deelnemer	Percentage eens niet-deelnemer
Sociale invloeden	Perceptie van het onder druk staan van omliggende boeren om deel te nemen	1.23	1.21	0%	3,4%
	Perceptie van het onder druk staan van de maatschappij om deel te nemen	1.67	1.79	11,4%	20,7%
	Activiteit van de collectieven stimuleert tot deelname	2.25**	1.72**	40,9%	6,9%
	Tevredenheid over de ontvangen informatie over agrarisch natuurbeheer	2.48**	1.86**	55,7%	17,2%

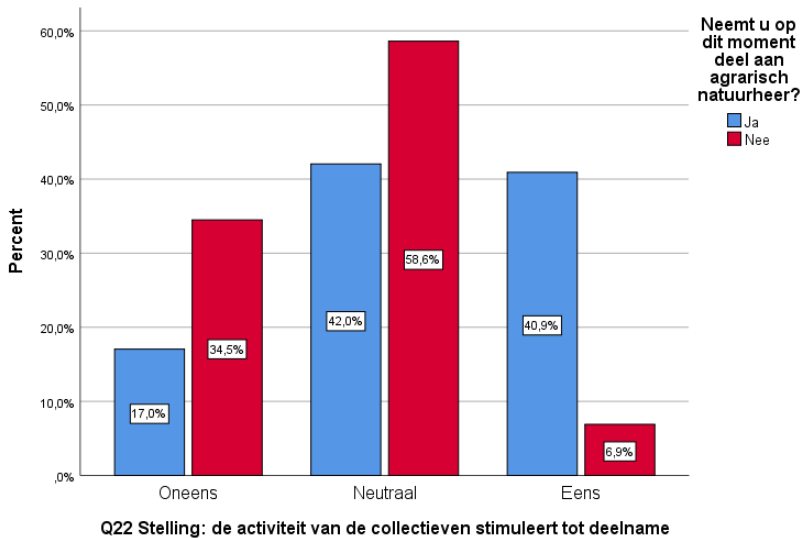
Tabel 5.13: Verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers op stellingen over sociale invloeden (antwoorden gaan van 1 = oneens tot 3 = eens)

** = Significant verschil tussen deelnemers en niet-deelnemers op het niveau van 0.01 (berekend via onafhankelijke T-test)

Met betrekking tot sociale invloeden ervaren de meeste respondenten geen druk van omliggende boeren om deel te nemen. Eerder in dit hoofdstuk kwam naar voren dat een groot deel van de deelnemers aan agrarisch natuurbeheer zich niet gestimuleerd voelde om deel te nemen. Met betrekking tot dit onderwerp voelen 0% van de deelnemers en 3% van de niet-deelnemers druk om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Het is mogelijk dat dit te maken heeft met het feit dat boeren zichzelf zien als onafhankelijke ondernemers, die niet willen dat anderen zich met zijn bedrijfsvoering bemoeien. Dit argument werd gemaakt door één van de respondenten van de interviews en is mogelijk ook toepasbaar op het lage niveau van instemming op de stelling: 'Ik voel druk vanuit de samenleving (burgers) om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer'. Alhoewel de meeste boeren geen druk ervaren vanuit de samenleving om deel te nemen is er wel een groep deelnemers die deelneemt aan agrarisch natuurbeheer omdat zij hun imago in de samenleving willen verbeteren (paragraaf 5.4.1).

Zoals eerder genoemd hebben de collectieven invloed op boeren in het beslissen om wel of niet deel te nemen. Zij informeren niet-deelnemers en deelnemers over agrarisch natuurbeheer. Tabel 5.6 liet zien dat deelnemers gemiddelde genomen meer tevreden zijn dan niet-deelnemers over de ontvangen informatie over agrarisch natuurbeheer. De meeste deelnemers, 58%, is tevreden over de ontvangen informatie, terwijl maar 17% van de niet-deelnemers tevreden is met de ontvangen informatie.

Een minderheid van de respondenten denkt dat de activiteit van de collectieven stimuleert tot deelname aan agrarisch natuurbeheer. Het effect van collectieven op deelname is gemeten via de volgende stelling: 'De activiteit van collectieven stimuleert om deel te nemen'. Terwijl 41% van de deelnemers het daarmee eens is, stemt maar 7% van de niet-deelnemers daarmee in. Wanneer er gekeken wordt naar figuur 5.4 wordt het duidelijk dat de meeste niet-deelnemers neutraal zijn over deze stelling. In het kort zijn deelnemers positiever over de collectieven met betrekking tot hun activiteit en verstrekte informatie in vergelijking met de niet-deelnemers.

Figuur 5.4: Antwoorden van niet-deelnemers en deelnemers in percentages op de stelling dat de activiteit van collectieven stimuleert om deel te nemen.

Sociale invloeden: voorwaarden voor deelname

Zoals genoemd in eerdere paragrafen zijn respondenten gevraagd naar te vervullen voorwaarden om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Tabel 5.14 gaat in het bijzonder in op de antwoorden die betrekking hebben op sociale invloeden.

Theoretische dimensie	Voorwaarden genoemd door respondenten voor deelname aan agrarisch natuurbeheer	Aantal keren genoemd
Sociale invloeden		7 (=totaal)
Agrarische collectieven	Reguliere individuele consultatie tussen boer en (vertegenwoordiger van) collectief	2
Samenleving	Acceptatie door de maatschappij	1
Zuivelorganisatie	Hogere prijs per liter melk als beloning voor deelname aan agrarisch natuurbeheer	4

Tabel 5.14: Voorwaarden voor deelname aan agrarisch natuurbeheer (genoemd door respondenten van de enquête)

In vergelijking tot de eerder genoemde dimensies deelnamebereidheid en deelnamevermogen is de dimensie sociale invloeden minder genoemd als antwoord. Echter, de eerder genoemde invloed van zuivelorganisaties is hier ook weer genoemd als een voorwaarde voor deelname, daarmee bevestigend dat het een invloed heeft op een aantal respondenten.

5.3.4 Beleidsinvloeden

De beleidsinvloeden worden anders behandeld dan de eerder behandelde dimensies. Voornamelijk omdat respondenten van de survey niet specifiek gevraagd zijn naar beleidsinvloeden als redenen om

wel of niet deel te nemen. Deze paragraaf behandelt de verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers op het onderwerp beleidsinvloeden. Daarnaast gaat deze paragraaf in op de mening van deelnemers aan agrarisch natuurbeheer over een aantal beleidsaspecten.

Beleidsinvloeden: verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers

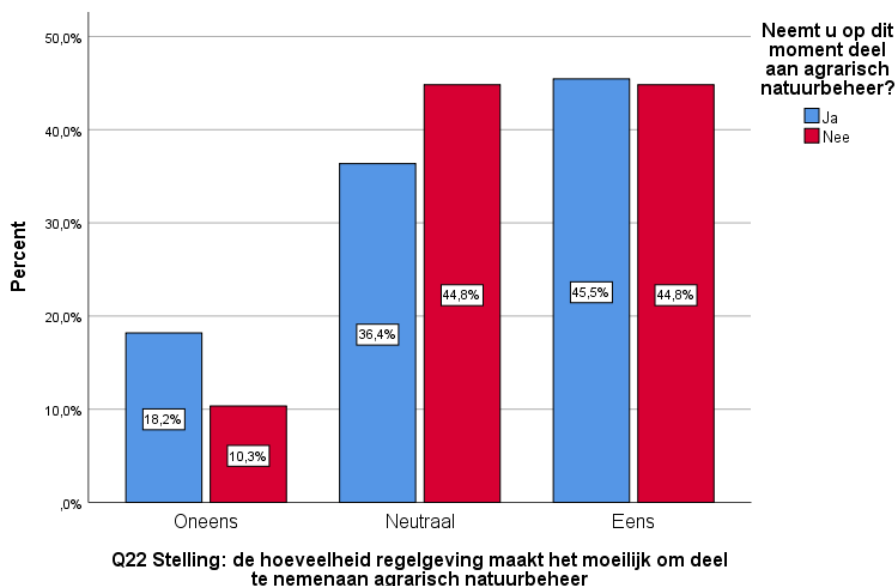
Theoretische dimensie	Item/vraag	Gemiddelde score deelnemer	Gemiddelde score niet-deelnemer
Beleidsinvloeden	Tevreden met de flexibiliteit van de beheercontracten	2*	1.69*
	Perceptie over de hoeveelheid regelgeving die weerhoudt van deelname	2.27	2.34

Tabel 5.15: Verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers op stellingen over beleidsinvloeden (antwoorden gaan van 1 = oneens tot 3 = eens)

* = Significant verschil tussen deelnemers en niet-deelnemers op het niveau van 0.05 (berekend via onafhankelijke T-test)

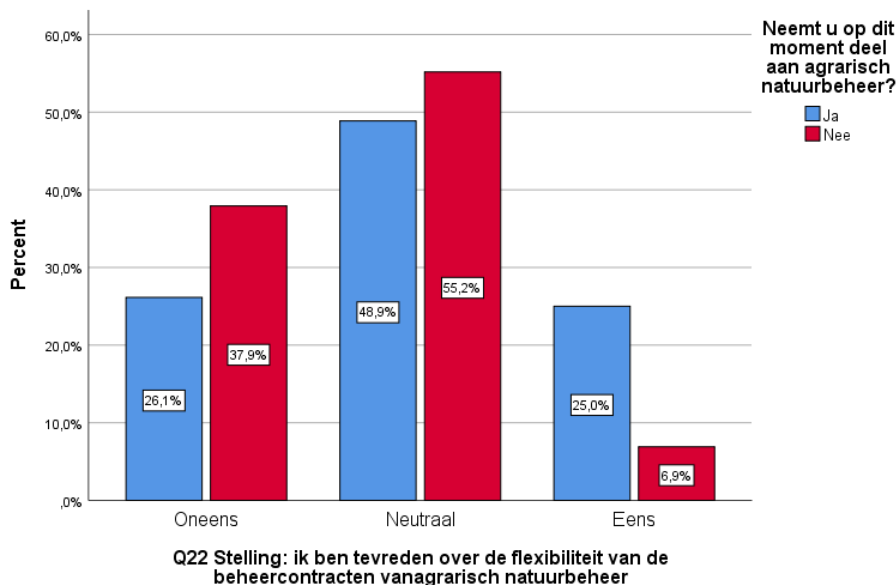
Als verstrekker van subsidies en als beleidsmaker heeft de overheid een redelijke grote rol in agrarisch natuurbeheer. Met betrekking tot beleidsinvloeden heeft een respondent van de enquête aangegeven dat hij gestopt is met agrarisch natuurbeheer, omdat hij dacht dat de deelname in de toekomst tegen hem zou gebruikt worden en voegt daaraan toe dat hij andere boeren kent die er ook zo over denken. Eén respondent van de interviews noemde ook dat sommige boeren bang zijn om vrijwillig agrarisch natuurbeheer uit te voeren, omdat ze bang zijn dat de overheid het verplicht maakt. De respondent is daar echter tegen, omdat hij denkt dat het verplicht maken van agrarisch natuurbeheer een negatief effect heeft. Volgens hem staat of valt het agrarisch natuurbeheer met het hebben van een hart voor de natuur. Hieruit blijkt dat er een kleine groep boeren is die bang is dat agrarisch natuurbeheer verplicht wordt.

Vertrouwen is een belangrijke voorwaarde voor de veldwerkers van de collectieven om samen te kunnen werken met de boeren. The amount of rules influences the trust farmers have in the government. Thereby it can affect participation in agricultural conservation of nature. Figuur 5.5 laat de reacties van respondenten zien op de volgende stelling: 'De hoeveelheid regels maakt het moeilijk om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer'. Deelnemers en niet-deelnemers denken voornamelijk hetzelfde over regels die deelname bemoeilijken, bijna de helft van de groep is het eens, terwijl een vergelijkbaar aantal respondenten neutraal is en een andere groep het oneens is dat regels deelname beperken. Volgens één respondent van de interviews is het vertrouwen van de boeren nodig om beheercontracten af te kunnen sluiten. Hij redeneert dat het vertrouwen moeilijk te verkrijgen is wanneer de regels van de overheid blijven veranderen. Een andere respondent noemt het gevaar van bureaucraties van de collectieven. Volgens hem kan het soms lang duren voordat kosten voor bepaalde maatregelen gecompenseerd worden. Dit kan dan weer leiden tot wantrouwen en ontevreden boeren. Met betrekking tot vertrouwen in de overheid noemen 2 respondenten dat de overheid een moeilijke partner is om mee samen te werken door de veranderende regels. In het kort, verandering van regels leidt tot wantrouwen, dat vervolgens boeren ervan kan weerhouden om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer.

Figuur 5.5: Antwoorden van niet-deelnemers en deelnemers in percentages op de stelling dat de hoeveelheid regels het moeilijk maken om deel te nemen.

Met betrekking tot het huidige subsidiestelsel zijn de respondenten gevraagd of ze tevreden zijn met de huidige flexibiliteit van de beheercontracten. Zoals te zien in tabel 5.15 is er een significant verschil tussen de deelnemers en niet-deelnemers als het gaat om deze vraag. Het verschil is te zien in figuur 5.6, waaruit blijkt dat een grote groep neutraal blijft, terwijl deelnemers het wat meer eens zijn dan niet-deelnemers.

Figuur 5.6: Antwoorden van niet-deelnemers en deelnemers in percentages op de stelling dat de respondenten tevreden zijn met de flexibiliteit van de beheercontracten.

Beleidsinvloeden: mening van deelnemers over beleidsinvloeden

De invloed van beleid op deelname aan agrarisch natuurbeheer is eerder behandeld. Deze paragraaf gaat kort in op de beleidsinvloeden met het verschil dat de vragen van deze paragraaf alleen gevraagd

zijn aan deelnemers van agrarisch natuurbeheer. Tabel 5.16 laat de mening van deelnemers in agrarisch natuurbeheer zien over vier stellingen met betrekking tot beleid.

Stelling	Helemaal oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens	Gemiddelde score
Ik ben tevreden met de huidige financiële compensatie voor het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer	2.5%	8.8%	31.3%	55%	2.5%	3,5
Het huidige beleid moet meer ruimte geven om predatoren te bestrijden	1.3%	3.8%	12.5%	26.3%	56.3%	4,3
Ik ben tevreden met het werk van collectieven met betrekking tot agrarisch natuurbeheer	0	5%	25%	50%	20%	3,9
Ik ben tevreden met de controle van de uitvoering van agrarisch natuurbeheer door de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA)	1.3%	6.3%	43.8%	43.8%	5%	3,5

Tabel 5.16: Percentage instemming door deelnemers in agrarisch natuurbeheer op vier stellingen over beleid (n=80). Antwoorden gaan van 1 (helemaal oneens) tot 5 (helemaal eens)

Zoals in de tabel te zien zijn de meeste deelnemers tevreden met de huidige financiële compensatie en het werk van de collectieven. Wanneer het gaat over de tevredenheid van boeren over de controle van beheer door de NVWA dan is er maar een kleine groep ontevreden, terwijl een grotere groep neutraal is en de grootste groep (49%) tevreden is. Eerder in paragraaf 5.4 was predatie van eieren en kuikens door roofdieren genoemd als reden voor niet-deelnemers om niet deel te nemen. Tabel 5.7 laat zien dat een meerderheid van de deelnemers (83%) meer beleidsruimte wil om predatoren te bestrijden. Vier respondenten van de enquête noemen in de opmerkingen nog dat er volgens hun iets gedaan moet worden aan predatoren omdat het een negatief effect heeft op beheermaatregelen.

Beleidsinvloeden: voorwaarden voor deelname

Tabel 5.17 gaat in op de beleidsgelateerde antwoorden van respondenten op de vraag welke voorwaarden vervuld moeten worden om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer.

Theoretische dimensie	Voorwaarden genoemd door respondenten om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer	Aantal keren genoemd
Beleidsinvloeden		29 (=totaal)
Predatoren	Verminder predatoren	4
Compensatie	Meer geld/compensatie	2
	De overhead moet genoeg budget hebben om de compensaties te kunnen financieren	2
Uitvoeren van beheermaatregelen	Vrijheid om te kiezen wat voor maatregelen er uitgevoerd worden	4
	Realistische (beleids)doelen	4
	Flexibiliteit van maatregelen	5
Hoeveelheid regels	(Beloon deelname door het geven van) minder regels en mogelijkheden om te groeien	8
Audits/controle	Verbeter het bespreken van de audits	1

Tabel 5.17: Voorwaarden voor deelname aan agrarisch natuurbeheer (genoemd door respondenten van de enquête)

Met betrekking tot beleid is het verminderen van het aantal regels een aantal keren genoemd. In sommige gevallen is het verminderen van het aantal regels genoemd als een beloning voor deelname aan agrarisch natuurbeheer. Daarnaast is de flexibiliteit van beheermaatregelen genoemd als een voorwaarde voor deelname aan agrarisch natuurbeheer. Met betrekking tot de flexibiliteit van maatregelen noemen sommige respondenten dat ze vrij willen zijn in het kiezen van de maatregelen die ze uitvoeren.

Conclusie

In de eerste plaats heeft dit hoofdstuk de derde deelvraag over de voor- en nadelen van agrarisch natuurbeheer beantwoord. Verlies van tijd, productie en daarom geld zijn genoemd als nadelen van agrarisch natuurbeheer. Van deze nadelen bleek alleen het verlies aan inkomen een reden voor een groot deel van de niet-deelnemers om niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Met betrekking tot de voordelen blijkt de compensatie van inkomstenverlies belangrijk.

Naast de derde deelvraag is dit hoofdstuk ook ingegaan op de vierde deelvraag over de motivaties en demotivaties van boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Andere redenen voor deelnemers om deel te nemen hebben te maken met het imago van de boer. Hoewel de boeren hun imago willen verbeteren voelen de meesten zich niet onder druk gezet door de samenleving of andere boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Op het onderwerp beleidsinvloeden geven de meeste respondenten aan tevreden te zijn met het werk van de collectieven. Aan de andere kant geven respondenten aan minder regels te willen en meer (beleids)ruimte om predatoren te bestrijden.

Met betrekking tot motivaties en demotivaties om deel te nemen zijn er een aantal hypothesen geformuleerd en beantwoord.

- H1: Het passen van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering is zowel een reden om deel te nemen als een reden om niet deel te nemen.

Deze hypothese is bevestigd, omdat een meerderheid van de deelnemers en niet-deelnemers instemt dat het voor hen een reden is. Daarnaast is het passen van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering ook een aantal keren genoemd als voorwaarde voor deelname.

- H2: Het hebben van voldoende tijd en kennis is positief gerelateerd aan deelname.

Gedeeltelijk bevestigd doordat deelnemers significant positiever zijn over het hebben van voldoende kennis en tijd in vergelijking tot niet-deelnemers.

- H3: Deelnemers aan agrarisch natuurbeheer hebben een betere opvolgingsstatus dan niet-deelnemers.

Verworpen, omdat deelnemers en niet-deelnemers een gelijke opvolgingsstatus hebben. Beiden hebben een gelijk percentage als het gaat om het hebben van een opvolger.

- H4: De collectieven hebben een positief effect op deelname

Deelnemers zijn het significant meer eens dan niet-deelnemers over agrarisch collectieven als stimulans tot deelname. Echter, het is nog steeds een minderheid van de deelnemers die zich gestimuleerd voelen door de veldmedewerkers van de collectieven. Daarom is deze hypothese afgewezen.

- H5: Predatie kan weerhouden van deelname aan agrarisch natuurbeheer

Gedeeltelijk bevestigd, omdat een kleine meerderheid van de niet-deelnemers aangeeft niet deel te nemen wegens predatie.

6. Conclusie

De hoofdvraag van dit onderzoek is: “Waarom nemen boeren wel of niet deel aan agrarisch natuurbeheer in de provincie Overijssel?”. Gebaseerd op de eerder besproken resultaten trekt dit hoofdstuk een aantal conclusies. De conclusies worden echter pas geïnterpreteerd in hoofdstuk 7.

Uit de resultaten van de interviews bleek dat het productieverlies door deelname aan agrarisch natuurbeheer gezien wordt als een nadeel door belanghebbenden van agrarisch natuurbeheer. Resultaten van de enquête lieten zien dat zowel deelnemers als niet-deelnemers van agrarisch natuurbeheer financiële redenen zagen als een reden om wel of niet deel te nemen. Daarnaast lieten resultaten van de open vragen zien dat geld door een groot deel van de respondenten is genoemd als voorwaarde voor deelname aan agrarisch natuurbeheer. Hoewel geld belangrijk blijkt te zijn, is het grootste deel van de deelnemers het eens met de stelling dat agrarisch natuurbeheer nodig is voor behoud van de biodiversiteit.

Met betrekking tot de financiële prikkels is het passen van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering ook belangrijk gevonden door respondenten. Deelnemers van agrarisch natuurbeheer zien het passen van beheer in de bedrijfsvoering als een reden om deel te nemen, terwijl niet-deelnemers het niet passen in de bedrijfsvoering als een reden zien om niet deel te nemen. Hoewel niet specifiek in de enquête opgenomen kwam uit de open vragen van de enquête naar voren dat hoe meer koeien een boer per hectare heeft, hoe moeilijker het is om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer.

Onderdeel van de bedrijfsvoering is de beschikbaarheid van tijd en kennis om agrarisch natuurbeheer uit te voeren. Deelnemers zijn positiever dan niet-deelnemers over het hebben van voldoende tijd om agrarisch natuurbeheer uit te voeren. Zowel deelnemers als niet-deelnemers vinden dat ze voldoende kennis hebben om agrarisch natuurbeheer uit te voeren, echter een groter deel van deelnemers denkt voldoende kennis te hebben om agrarisch natuurbeheer uit te voeren dan niet-deelnemers. Deelnemers blijken ouder te zijn dan niet-deelnemers, hierdoor geven deelnemers ook aan meer ervaring te hebben met het leiden van een boerenbedrijf dan niet-deelnemers. Naast deze verschillen zijn er ook overeenkomsten tussen deelnemers en niet-deelnemers. Beide groepen blijken een vergelijkbare opvolgingsstatus te hebben en een vergelijkbaar aantal hectares in gebruik.

De meerderheid van deelnemers gaf aan dat het verbeteren van hun imago ten opzichte van de samenleving een reden was om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Daarnaast gaven deelnemers aan dat ze aan de burger willen laten zien dat zij duurzaam bezig zijn als het gaat om het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer. Echter, zowel deelnemers als niet-deelnemers geven aan dat ze zich niet onder druk gezet voelen door de samenleving of andere boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Daarnaast gaven de meeste deelnemers aan dat de stimulans van omliggende boeren om deel te nemen geen reden was voor hun deelname.

Predatie, dat is het eten van eieren en kuikens van weidevogels door roofdieren, bleek een reden zijn voor de meerderheid van de niet-deelnemers om niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Daarnaast gaven zowel deelnemers als niet-deelnemers aan dat ze meer (beleids)ruimte willen om predatoren te bestrijden. Op een ander beleidsonderwerp waren deelnemers en niet-deelnemers het eens met de stelling dat de hoeveelheid regels het moeilijk maken om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer, hoewel een gelijk aantal respondenten neutraal blijft op dit onderwerp. De meeste van de respondenten geven aan tevreden te zijn met het werk van de collectieven.

7. Discussie

In dit hoofdstuk zijn de eerder besproken resultaten geïnterpreteerd. De resultaten zijn geïnterpreteerd met behulp van andere onderzoeken. Daarnaast zijn de beperkingen van dit onderzoek behandeld.

7.1 Vergelijking met andere onderzoeken

Het doel van dit onderzoek was om inzicht te krijgen in de motivaties en demotivaties van boeren in de provincie Overijssel om deel te nemen in agrarisch natuurbeheer. Het vorige hoofdstuk heeft een aantal conclusies getrokken op basis van de vier theoretische dimensies deelnamebereidheid, deelnamevermogen, sociale invloeden en beleidsinvloeden (Siebert e.a., 2006)

Deelnamebereidheid

Als het gaat om deelnamebereidheid dan zijn de financiële prikkels meerdere keren genoemd als reden voor deelname aan agrarisch natuurbeheer. Volgens Wilson en Hart (2000) zijn financiële redenen de meeste belangrijke reden om deel te nemen. Echter, het hoogste percentage van instemming is door deelnemers niet bereikt op de stelling dat financiële redenen een reden zijn om deel te nemen. Hoewel deelnemers niet gevraagd zijn om hun motieven voor deelname te rangschikken kan er geconcludeerd worden dat de financiële prikkels niet de belangrijkste reden is voor deelnemers om deel te nemen. Dit bevestigt eerder onderzoek, waarin geredeneerd werd dat financiële prikkels belangrijk zijn, maar dat die vaak met andere redenen samen gaan (Siebert e.a., 2006; Lokhorst et al., 2011; Greineer et al., 2015). Het hoogste percentage instemming door deelnemers van agrarisch natuurbeheer is bereikt op de volgende stelling: 'Ik vindt de leefbaarheid van het platteland belangrijk'. De moeilijkheid met deze stelling is interpretatie, omdat boeren het kunnen interpreteren als leefbaarheid in termen van mensen of in termen van natuur. Echter, dit percentage van instemming laat zien dat boeren de leefbaarheid van het platteland belangrijk vinden. In het kort kan geconcludeerd worden dat redenen voor niet-deelname gevonden zijn in financiële prikkels, terwijl redenen voor deelname gevonden worden in financiële prikkels, leefbaarheid van het platteland en verbetering van het imago.

Het vermogen om deel te nemen

Het vermogen van boeren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer is voor een groot deel bepaald door het passen van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering. Wilson en Hart (2000) concludeerden dat het passen van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering een belangrijke reden was om wel of niet deel te nemen. Resultaten van de enquête bevestigen de eerste hypothese dat zowel deelnemers als niet-deelnemers het wel of niet passen van agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsvoering als een reden zien om wel of niet deel te nemen. De bedrijfsintensiteit is eerder berekend via de GVE per hectare om erachter te komen of de bedrijfsintensiteit verschilt tussen deelnemers en niet-deelnemers van agrarisch natuurbeheer. Daaruit bleek dat er geen significante verschillen zijn tussen deze twee groepen, dat betekent dus dat beide groepen een vergelijkbare bedrijfsintensiteit hebben. Echter de GVE per hectare van de totale populatie boeren in de provincie Overijssel bleek hoger te zijn dan het gemiddelde GVE per hectare in de onderzoekspopulatie. In andere woorden, hierdoor worden de onderzoeksresultaten van De Haan e.a. (1996) dat hoe intensiever een boerenbedrijf is, hoe moeilijker het wordt om deel te nemen in agrarisch natuurbeheer gedeeltelijk bevestigd.

De kenmerken van de boer spelen een rol in het bepalen van het vermogen om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Deelnemers blijken significant ouder te zijn dan niet-deelnemers van agrarisch natuurbeheer. Onderzoekers vonden verschillende resultaten met betrekking tot de leeftijd van de boer ten opzichte van deelname in agrarisch natuurbeheer. Murphy e.a. (2014) concludeerden dat niet-deelnemers vaak ouder zijn, omdat oudere boeren vaak conservatiever zijn en minder flexibel dan

jongeren. Echter, Defrancesco ea.a. (2008) concludeerden dat niet-deelnemers in AES (subsiestelsel) juist jonger zijn. Door deze tegensprekende resultaten concludeerde Pavlis (2015) dat de factor leeftijd niet betrouwbaar lijkt als het gaat om het voorspellen van deelname aan agrarisch natuurbeheer. Een ander kenmerk dat naar verwachting anders zou zijn bij deelnemers dan niet-deelnemers is de opvolgingsstatus. De Snoo e.a. (2016) concludeerden dat de interesse om het bedrijf over te nemen hoger lag bij deelnemers dan bij niet-deelnemers. Gebaseerd op die resultaten was de derde hypothese dat de interesse om het bedrijf over te nemen hoger lag bij deelnemers dan bij niet-deelnemers. Er bleek in de onderzoekspopulatie van dit onderzoek echter geen verschil te zijn tussen deelnemers en niet-deelnemers als het gaat om opvolgingsstatus.

Sociale invloeden

Resultaten van de enquête laten zien dat boeren verschillend reageren op sociale invloeden. Door het lage niveau van instemming op de stelling dat zij zich gestimuleerd voelen door boeren of veldwerkers kan er geconcludeerd worden dat deze factoren geen significante rol spelen in het beslissen om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Deze conclusie gaat in tegen het werk van Drake e.a. (1999) en Deffuant e.a. (2001), zij redeneerden namelijk dat omliggende boeren een significante rol spelen in het beslissen om deel te nemen. Aan de andere kant bevestigt deze conclusie wel het werk van Schroder e.a. (2015), zij vonden namelijk dat de mening van andere boeren of de bedrijfsadviseur weinig invloed had op de beslissing van de boeren om deel te nemen. Hoewel respondenten redeneerden dat ze geen druk voelden van de maatschappij en boeren om deel te nemen, gaven de meeste deelnemers wel aan dat zij deelnemen aan agrarisch natuurbeheer om hun imago voor de burgers te verbeteren.

Een andere meer directe invloed op de boeren komt van de melkveebedrijven. Westerink e.a. (2013) noemt hun invloed op de motivatie van boeren om deel te nemen. Zij redeneren dat de melkveeorganisaties uit maatschappelijke druk aan hun leveranciers vragen om te voldoen aan bepaalde duurzaamheidsvoorwaarden. Tegenover het voldoen van deze voorwaarden staat een hogere melkprijs per liter. Resultaten van de enquête laten zien dat meer dan een derde van de deelnemende melkveebedrijven deelneemt omdat zij beloond worden door de zuivelorganisatie. Het feit dat de meeste melkveebedrijven nog niet mee doen voor de beloningen kan er mee te maken hebben dat de duurzaamheidsprogramma's van de zuivelorganisaties pas in de afgelopen jaren (2018/2019) gestart is.

Beleidsinvloeden

Over het algemeen zijn deelnemers van agrarisch natuurbeheer tevreden met het huidige zaken van agrarisch natuurbeheer. Resultaten van de enquête laten zien dat deelnemers tevreden zijn met de hoogte van de financiële compensatie voor het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer. Daarnaast is de meerderheid tevreden met het werk van de collectieven. Blijkbaar is er een groep deelnemers en niet-deelnemers die denken dat de hoeveelheid regels het moeilijk maken om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer. Daarnaast noemen een aantal respondenten vermindering van het aantal regels als een voorwaarde om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer.

Een beleidsaspect dat zowel in de enquête als in de interviews naar voren komt is predatie. Volgens Runhaar e.a. (2017) is predatie een externe factor die effect heeft op de effectiviteit van agrarisch natuurbeheer. De aanwezigheid van predatoren beïnvloedt de reproductie van weidevogels en daarmee de effectiviteit van agrarisch natuurbeheer. In de interviews zijn vergelijkbare beweringen gedaan, waarbij predatie door meerdere belanghebbenden genoemd is als hebbend een ontmoedigend effect op deelname aan agrarisch natuurbeheer. In de enquête gaf een kleine meerderheid van de niet-deelnemers aan dat predatie een reden was om niet deel te nemen, daarom is de vijfde hypothese dat predatie kan weerhouden van deelname aan agrarisch natuurbeheer gedeeltelijk bevestigd.

7.2 Beperkingen van dit onderzoek

Om er achter te komen wat boeren motiveert om wel of niet deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer is de literatuur onderzocht en zijn er een aantal interviews en een enquête afgenomen. Echter, dit onderzoek heeft een aantal beperkingen.

Het is mogelijk dat de interesse van respondenten in agrarisch natuurbeheer tot een beperking van het onderzoek geleidt heeft. De beperking van de interviews is dat de geïnterviewde positief staan tegenover agrarisch natuurbeheer, daarom is het mogelijk dat de interviews een positiever beeld geven over redenen om deel te nemen dan de totale populatie zou geven. Met betrekking tot de enquête is het ook mogelijk dat juist de geïnteresseerden in agrarisch natuurbeheer de enquête ingevuld hebben. Omdat dit verwacht was is de enquête ook via LTO Noord verspreid. Op die manier zijn niet-deelnemers aan agrarisch natuurbeheer betrokken bij het onderzoek. Echter, deze groep is kleiner dan het aantal respondenten dat deelneemt aan agrarisch natuurbeheer. Dus het grootste deel van de respondenten is positief over agrarisch natuurbeheer.

De enquêtes zijn via vier verschillende kanalen verspreid. Alle vier kanalen leidde tot een verschillende response. Het collectief Noordoost Twente leverde bijna de helft van het totaal aan respondenten. Hierdoor is de onderzoekspopulatie niet representatief op dat aspect. Daar waar veel respondenten komen van het collectief Noordoost Twente zijn er maar weinig afkomstig van het collectief Noordwest Overijssel. Daarnaast blijkt de groep niet-deelnemers in agrarisch natuurbeheer relatief klein te zijn, waardoor het moeilijker is om conclusies over deze groep te trekken. Een andere beperking van dit onderzoek is dat respondenten mogelijk sociaal wenselijke antwoorden gegeven hebben, terwijl de enquête anoniem afgenomen is.

Zoals eerder genoemd is de response van de enquête relatief laag. Er is geen onderzoek gedaan om er achter te komen wat de oorzaak is van deze lage response. Het is mogelijk dat boeren andere dingen aan hun hoofd hadden, bijvoorbeeld de politieke situatie op het moment van enquêteverspreiding. Aan het eind van het jaar 2019 waren er namelijk een aantal boerenprotesten. Deze boeren protesteerden, omdat zij niet tevreden waren met het overheidshandelen op het gebied van stikstof. De overheid had namelijk vastgesteld dat boeren hun boerderij alleen mogelijk uitbreiden, als zij konden garanderen dat de stikstofuitstoot van hun werkzaamheden niet steeg. Kortgezegd waren boeren ontevreden met deze regels en startten daarom protestacties. Het is mogelijk dat deze protestacties een effect gehad hebben op de mening van boeren over agrarisch natuurbeheer. Echter, de stikstofuitstoot is niet direct gerelateerd aan agrarisch natuurbeheer. Daarnaast blijkt dat degenen die de enquête ingevuld hebben over het algemeen positief zijn over agrarisch natuurbeheer.

7.3 Aanbevelingen

Gebaseerd op de conclusie en discussie zijn er een aantal aanbevelingen gemaakt.

Aanbevelingen voor verder onderzoek

Dit onderzoek concludeerde dat de meeste boeren denken dat zij voldoende kennis hebben om agrarisch natuurbeheer uit te voeren. Echter, betrokkenen bij de collectieven van agrarisch natuurbeheer redeneerden dat niet alle boeren zich bewust zijn van de mogelijkheden en beperkingen van agrarisch natuurbeheer. Gebaseerd daarop zou toekomstig onderzoek er op gericht moeten zijn om er achter te komen wat de mate van kennis over agrarisch natuurbeheer is onder deelnemers en niet-deelnemers. Daarnaast zou toekomstig onderzoek zich kunnen richten op de verschillen in motivaties om wel of niet deel te nemen tussen provincies en collectieven, omdat dit onderzoek alleen gedaan is in

één provincie bestaande uit drie collectieven. Door de provincies of collectieven te vergelijken kan er gekeken worden of er daartussen verschillen bestaan.

Toekomstig onderzoek moet zich richten op meer factoren om vergelijkingen tussen deelnemers en niet-deelnemers betrouwbaarder te maken. Voorbeelden van factoren die in het onderzoek inbegrepen kunnen worden zijn (angst voor) planologische schaduwwerking, samenwerking met boeren, overheden en vrijwilligers. Dit onderzoek heeft de houding van boeren ten opzichte van agrarisch natuurbeheer gemeten met de vraag of zijn agrarisch natuurbeheer nodig vonden voor de biodiversiteit. Toekomstig onderzoek zou daarop verder moeten gaan door meer vragen over de houding van boeren ten opzichte van agrarisch natuurbeheer te stellen. Resultaten van de enquête lieten zien dat boeren deelnemen omdat zij hun imago willen verbeteren, echter voelen ze zich niet onder druk gezet door de maatschappij of boeren om deel te nemen. Toekomstig onderzoek zou daarom uit moeten zoeken hoe boeren hun imago zien en waarom ze het willen verbeteren.

Aanbevelingen voor de provincie/collectieven

1. Ga door met het vergroten van bewustzijn van niet-deelnemers over agrarisch natuurbeheer. Volgens stakeholders van agrarisch natuurbeheer zijn de niet-deelnemers zich niet bewust over de mogelijkheden en beperkingen van agrarisch natuurbeheer. De huidige manier van informeren van niet-deelnemers gaat via flyers, informatiebijeenkomsten en (keukentafel)gespreken met niet-deelnemers. Deze resultaten vormen een basis om door te gaan met het informeren van niet-deelnemers over agrarisch natuurbeheer.

2. Ga door met het informeren van niet-deelnemers over agrarisch natuurbeheer via deelnemers. In de interviews werd genoemd dat boeren de neiging hebben beter te luisteren naar andere boeren dan naar mensen van de collectieven, omdat ze nieuwsgierig zijn naar de redenen van andere boeren om deel te nemen. Het is aanbevolen om informatie over agrarisch natuurbeheer te brengen met praktische voorbeelden en weg te blijven van het gebruik van abstracte termen zoals biodiversiteit en duurzaamheid, omdat praktische voorbeelden meer spreken voor boeren dan abstracte termen zoals duurzaamheid (Noordijk e.a., 2008). Informatie over agrarisch natuurbeheer is belangrijk, omdat het onduidelijkheden van boeren over agrarisch natuurbeheer kan wegnemen.

3. Inventariseer de bijwerkingen van maatregelen voor agrarisch natuurbeheer. Op basis van deze inventarisatie kunnen dan acties geformuleerd worden om eventuele problemen te verhelpen. Op het onderwerp effecten van agrarisch natuurbeheer gaven een aantal respondenten aan dat zij negatieve gevolgen ondervonden van het uitvoeren van agrarisch natuurbeheer. Deze planologische schaduwwerking hield bijwerkingen in die varieerden van een negatief effect op productie tot onverwachte beperkingen op hun werk. Om ontevredenheid te voorkomen is het aanbevolen om de bijwerkingen in kaart te brengen en op basis daarvan acties te formuleren om eventuele problemen op te lossen.

4. Introduceer financiële prikkels om langere deelname aan agrarisch natuurbeheer te stimuleren. Zowel deelnemers als niet deelnemers gaven aan dat geld een belangrijke voorwaarde is voor deelname aan agrarisch natuurbeheer. Sommige respondenten stelden beloningen voor naast de al aanwezige financiële compensatie. Het agrarisch natuurbeheerbeleid zou dat op kunnen nemen door financiële prikkels te introduceren in de vorm van differentiatie in compensatie. Een voorbeeld daarvan is langere deelname aan agrarisch natuurbeheer belonen.

5. Gebruik dit onderzoek in het evalueren van het subsidiestelsel van agrarisch natuurbeheer. Uit de resultaten blijkt dat de complexiteit van de systemen verminderd moet worden, echter dit onderzoek ging verder niet in detail in op de effectiviteit en efficiëntie van het beleid en kan daarover dan ook geen duidelijke conclusies trekken. Daarom is de aanbeveling om dit onderzoek te gebruiken in het evalueren van het subsidiestelsel van agrarisch natuurbeheer. Op dit moment vinden namelijk al evaluaties plaats van het beleid over agrarisch natuurbeheer. Het vergelijken van de evaluatie met dit onderzoek kan mogelijk inzichten verstrekken over de percepties van boeren over het beleid omtrent agrarisch natuurbeheer.

6. Evalueer de beleidsruimte om predatie te bestrijden
Uit de enquête blijkt dat predatie een demotiverend effect kan hebben op deelname aan agrarisch natuurbeheer. Daarom wordt er aanbevolen om aandacht te geven aan de predatorenbestrijding. Het informeren van deelnemers en niet-deelnemers is daarbij belangrijk, sinds zij zich niet altijd bewust zijn van de mogelijkheden en beperkingen van predatorenbestrijding.

Bibliografie

- Aarts, N. and C. v. Woerkum (2000) Communication in nature management policy making. communicating nature conservation – a manual on using communication in support of nature conservation policy and action (Tilburg: European Centre for Nature Conservation)
- Ahnström, J., & Höckert, J. & Bergeå, H., & Francis, C., & Skelton, P., & Hallgren, L. (2009). Farmers and Nature Conservation: What Is Known about Attitudes, Context Factors and Actions Affecting Conservation?. *Renewable Agriculture and Food Systems*. 24: 38 - 47. 10.1017/S1742170508002391.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behaviour. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. Vol. 50(2): 179-221. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T).
- Algemene Rekenkamer (1990). Rapport over de mestwetgeving. Decemberverslag 1990, TK 1990-1991, 21955 (1-2): 119-144.
- Babbie, E. R. (2013). *The practice of social research*. Belmont, Calif: Wadsworth Cengage Learning.
- Boonstra F.G., & Nieuwenhuizen W., (2019). Voortgangsrapportage Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer; Bijdrage aan Jaarverslag Plattelandsontwikkelingsprogramma 2018. Wageningen, Wageningen Environmental Research, Rapport 2953.
- Brotherton, I. (1989). Farmer participation in voluntary land diversion schemes: some observations from theory. *Journal of Rural Studies* 5, 299–304. [https://doi.org/10.1016/0743-0167\(89\)90008-9](https://doi.org/10.1016/0743-0167(89)90008-9).
- Brotherton, I. (1991). What limits participation in ESAs? *Journal of Environmental Management* 32, 241–249. [https://doi.org/10.1016/S0301-4797\(05\)80055-6](https://doi.org/10.1016/S0301-4797(05)80055-6).
- Bij12. (2019). Provinciale agrarische landsbeheertypen. Retrieved June 5 2019, via: <https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/index-natuur-en-landschap/de-index-natuur-en-landschap/agrarische-natuurtypen/provinciale-beheertypen/>
- Boerderij (2019). ANLB-subsidiepot is bijna leeg. Retrieved August 22, 2019 via <https://www.boerderij.nl/Home/Nieuws/2019/3/ANLb-subsidiepot-is-bijna-leeg-402279E/>
- Brabers, M., Van der Jagt, P., & Mookhoek, M. (2008). De index gewogen. Over ‘taal’ en taalbeheersing. Commissie Audit Index Natuur, Landschap en Recreatie, Utrecht.
- Centraal Bureau voor Statistiek (2016). Minder landbouw, meer natuur. Retrieved 21 May 2019 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/08/minder-landbouw-meer-natuur>
- Centraal Bureau voor Statistiek (2016). Landbouw; bedrijven met verbredingsactiviteiten, hoofdbedrijfstype en regio. Retrieved August 22, 2019 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/08/minder-landbouw-meer-natuur>
- Centraal Bureau voor Statistiek (2018). Landbouw; gewassen, dieren, grondgebruik en arbeid op nationaal niveau. Retrieved August 22, 2019 via <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/81302ned/table?fromstatweb>

Central Bureau for Statistics (CBS) (2011). Grootvee eenheden per hectare op regionaal niveau. Retrieved November 27 2019, via <https://www.melkvee.nl/artikel/177260-hoger-inkomen-voor-duurzame-melkveehouder/>

Deffuant, G. (2001) Improving agri-environmental policies: a simulation approach to the cognitive properties of farmers and institutions. Final report of the FAIR3 CT 2092 project. Available online at <http://www.lisc.clermont.cemagref.fr/imagesproject/FinalReport/final%20report%20V2last.pdf> Accessed 19 September 2019.

Drake, L., P. Bergström and H. Svedsäter (1999) Farmers' attitude and uptake. Pp. 89–111 in G. v. Huylenbroeck and M. Whitby eds, *Countryside stewardship: farmers, policies and markets* (Oxford: Elsevier Science)

Van Dijk, W. F. A., Lokhorst, A. M., Berendse, F., & de Snoo, G. R. (2015). Collective agri-environment schemes: How can regional environmental cooperatives enhance farmers' intentions for agri-environment schemes? *Land Use Policy*, 42, 759–766.

Van Doorn, A., Melmaa, D., Westerink, J., Polman, N., Vogelzang, T., & Korevaar, H. (2016). Food-for-thought: Natuurinclusieve landbouw. Retrieved 21 May 2019, via <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/510942>

Fielding, K.S., Terry, D.J., Masser, B.M., & Hogg, M.A., (2008). Integrating social identity theory and the theory of planned behaviour to explain decisions to engage in nature conservation practices. *British Journal of Social Psychology* 47(1): 23-48. <https://doi.org/10.1348/014466607X206792>.

Friesland Campina (2019). De duurzame zuivelketen. Retrieved November 4 2019, via <https://www.frieslandcampina.com/nl/de-duurzame-zuivelketen/>

Greiner R. (2015). Motivations and attitudes influence farmers' willingness to participate in biodiversity conservation contracts, *Agricultural Systems*, Volume 137, 2015, p. 154-165, ISSN 0308-521X, <https://doi.org/10.1016/j.agry.2015.04.005>.

Grin, J., Polman, N.B.P., Dijkshoorn-Dekker, M.W.C., Vogelzang, T.A. (2015) Verdienmodellen voor Natuurinclusieve landbouw. Wat ondernemers al doen, en wat de overheid kan doen om opschaling te bevorderen Den Haag : LEI Wageningen UR, (LEI Notitie 2015-044).

Juntti, M., & Potter, C. (2002). Interpreting and Reinterpreting Agri-Environmental Policy: Communication, Trust and Knowledge in the Implementation Process. *Sociologia Ruralis*. 42. 215 - 232. 10.1111/1467-9523.00212.

De Haan, M.H.A., Vellinga, Th.V. & Mandersloot, F. (1996). Beheersovereenkomsten op grasland van melkveebedrijven. Praktijkonderzoek Rundvee, Schapen en Paarden, Lelystad.

De Krom, M. (2017). Farmer participation in agri-environmental schemes: Regionalisation and the role of bridging social capital, *Land Use Policy*, Volume 60, 2017, Pages 352-361, ISSN 0264-8377, <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.10.026>.

Kaljonen, M. (2002). *Maatalouden ymparistotuen paikallisia sovellutuksia (Local dynamics of agri-environmental policy)* (Vaasa: West Finland Regional Environment Centre).

Leneman, H. & Graveland, C. (2004). Deelnamebereidheid en continuïteit van het Agrarisch Natuurbeheer. Retrieved 21 May, 2019 via https://www.researchgate.net/publication/40124509_Deelnamebereidheid_en_continuïteit_van_het_Agrarisch_Natuurbeheer

Lettmann, A. (1995). *Akzeptanz von Extensivierungsstrategien in Nordrhein-Westfalen. Forschungsberichte Heft 20* (Witterschlick/Bonn: Verlag M. Wehle)

Lokhorst, A. M., Staats, H., Van Dijk, J., Van Dijk, E., & De Snoo, G. (2011). What's in it for Me? motivational differences between farmers' subsidised and non-subsidised conservation practices. *Applied Psychology*, 60(3), 337-353.

Melman, Th.C.P., Schotman, H.A.M., Meeuwssen, R.a., Smidt, B., Vanmeulebrouk, & Sierdesma, H. (2016). Ex-ante-evaluatie ANLB-2016 voor lerend beheer: een eerste blik op de omvang en ruimtelijke kwaliteit van het beheer in het nieuwe stelsel. Wageningen: Wageningen Environmental Research.

Merckx, T., Feber, R.E., Riordan, P., Townsend, M.C., Bourn, N.A.D., Parsons, M.S., & Macdonald, D.W. (2009). Optimizing the biodiversity gain from agri-environment schemes, *Agriculture, Ecosystems & Environment*, Volume 130, Issues 3–4, 2009, Pages 177-182, ISSN 0167-8809, <https://doi.org/10.1016/j.agee.2009.01.006>

Noordijk, J., Lokhorst, M. A., Van Dijk, J., Musters. C.J.M., Staats, H., & De Snoo, G.R. (2008). Boeren over weidevogelbescherming. Wageningen: Wageningen Environmental Research.

OECD (2015), *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in the Netherlands*, OECD Food and Agricultural Reviews, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264238473-en>

Pavlis, E.S., Terkenli, T.S., Kristensen, S.B.P. Busck, A.G., & Cosor, G.L. (2016). Patterns of agri-environmental scheme participation in Europe: Indicative trends from selected case studies, *Land Use Policy*, Volume 57 p. 800-812, ISSN 0264-8377, <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2015.09.024>.

Provincie Overijssel (2019). Natuurbeheerplan provincie Overijssel 2020. Retrieved 1st of May 2019, via: <https://www.overijssel.nl/loket/ter-inzage-zienswijz/terinzagelegging/terinzagelegging/>

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) (2019). *ANLb 2019, jaarlijks ingediend beheer*.

Rijksoverheid (2019). *Beleid voor natuur en biodiversiteit*. Retrieved May 27 2019, via: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/natuur-en-biodiversiteit/beleid-voor-natuur-en-biodiversiteit>

Rouveen Kaasspecialiteiten (2019). Duurzame zuivelketen. Retrieved November 4 2019 via <https://www.rouveen-kaasspecialiteiten.nl/duurzame-zuivelketen/>

Runhaar, H.A.C., Melman, Th. C.P. Boonstra, F.G. Erisman, J.W., Horlings, L.G., de Snoo, G.R., Termeer, C.J.A.M., Wassen, M.J., Westerink J., & Arts, B.J.M. (2017) Promoting nature conservation by Dutch farmers: a governance perspective, *International Journal of Agricultural Sustainability*, 15:3, 264-281, DOI: 10.1080/14735903.2016.1232015

Sanders, M.E., (2002). Beleidsevaluatie Agrarisch Natuurbeheer. Werkdocument 2002/03, Planbureau-werk in uitvoering, Wageningen, 57 pp. Retrieved 25th of June 2018, via: <https://www.clo.nl/indicatoren/nl131704-realisatie-agrarisch-natuurbeheer>

Schrijver, R.A.M., & Westerink, J., (2012). Maatschappelijke baten van agrarisch natuurbeheer. Van agrarische ecosysteemdiensten naar collectieven van boeren en burgers. Alterra Wageningen UR, Wageningen.

Siebert, R. , Toogood, M. and Knierim, A. (2006), Factors Affecting European Farmers' Participation in Biodiversity Policies. *Sociologia Ruralis*, 46: 318-340. doi:[10.1111/j.1467-9523.2006.00420.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2006.00420.x)

De Snoo, G., R., Melman, Th., C., P., Brouwer, F., M., van der Weijden, W.J., & Udo de Haes, H., A. (2016). *Agrarisch natuurbeheer in Nederland*. Wageningen: Wageningen Academic Publishers. ISBN: 978-90-8686-281-8

Teunissen, W., Schekkerman, H., Willems, F., Majoor, F., 2008. Identifying predators of eggs and chicks of Lapwing *Vanellus vanellus* and Black-tailed Godwit *Limosa Limosa* in the Netherlands and the importance of predation on wader reproductive output. *Ibis* 150 (Suppl. 1), 74-85.

Van der Meulen, H.A.B., G.R. de Snoo en G.A.A. Wossink, 1996. Farmers' Perception of Unsprayed Crop Edges in the Netherlands. *Journal of Environmental Management* (1996) 47, 241-255. <https://doi.org/10.1006/jema.1996.0050>

J.P. Vesterager, J.P., Frederiksen, P., Kristensen, S.B.P., Vadineanu, A., Gaube, V., Geamana, N.A., Pavlis, V., Terkenli, T.S., Bucur, M. M., van der Sluis, T., & Busck, A.G. (2016). Dynamics in national agri-environmental policy implementation under changing EU policy priorities: Does one size fit all?, *Land Use Policy*, Volume 57, 2016, p. 764-776, ISSN 0264-8377, <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2015.05.014>

Collectives of Overijssel (2019). De praktijk van agrarisch natuurbeheer. (A. Kaashoek, interviewer)³.

Van Herzele, A., Gobin, A., Van Gossum, P., Acosta, L., Waas, T., Dendoncker, N., & Henry de Frahan, B. (2013). Effort for money? Farmers' rationale for participation in agri-environment measures with different implementation complexity. *Journal of environmental management*, 131(0), 110-120. doi: Hodge, I. , Hauck, J. and Bonn, A. (2015), The alignment of agricultural and nature conservation policies in the European Union. *Conservation Biology*, 29: 996-1005. doi:[10.1111/cobi.12531](https://doi.org/10.1111/cobi.12531)

Westerink, J., Engelsma, K.A., & Migchels, G., (2013). Natuur als onderdeel van het product, kunnen onderscheidende merken natuur en landschap financieren? Alterra Wageningen UR, Wageningen.

³ The names of the people interviewed are not mentioned because of privacy reasons.

Wilson, G.A, (1997). Factors Influencing Farmer Participation in the Environmentally Sensitive Areas Scheme. *Journal of Environmental Management* (1997) 50, 67–93.
<https://doi.org/10.1006/jema.1996.0095>

Wilson, G. A., & Hart, K. (2000). Financial Imperative or Conservation Concern? EU Farmers' Motivations for Participation in Voluntary Agri-Environmental Schemes. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 32(12), 2161–2185. <https://doi.org/10.1068/a3311>

Bijlagen:

In dit hoofdstuk bevinden zich de bijlagen waar eerder in de tekst naar verwezen is.

Bijlage 1: Operationalisatie en hypothesen

De onderstaande tabel gaat in op de theorie die achter de gestelde vragen van de enquête zit.

Operationalisatie (items om variabele te testen)	Theory	Effect op deelname	Vraag:
Enquête- of interviewvraag over de mate van interesse van boeren in agrarisch natuurbeheer	Siebert e.a. (2006) noemen dat een positieve houding t.o.v. agrarisch natuurbeheer een rol speelt	Hoge interesse > positief Lage interesse > negatief	14: statement 6
Enquêtevraag over de mate waarin de boer resultaten in zijn omgeving ziet van agrarisch natuurbeheer	Siebert e.a. (2006) noemen dat bewustzijn van agrarisch natuurbeheer een rol speelt	Hypothese: Eens > positief Oneens > negatief	16: statement 2
Enquêtevraag over de mate waarin de boer het gevoel heeft dat predatie hem/haar tegenhoudt om deel te nemen	Niet uit literatuur, maar uit interviews	Hypothese: Eens > positief Oneens > negatief	16: statement 3
Enquêtevraag over de mate waarin de boer denkt dat agrarisch natuurbeheer nodig is voor de natuur	Niet uit literatuur, uit interesse	Hypothese: Eens > positief Oneens > negatief	16: statement 1
Enquêtevraag over de mate waarin het ontbreken van resultaten bij boeren de deelname belemmert	Niet uit literatuur, uit interviews	Hypothese: Eens > negatief	12: statement 2
Enquêtevraag over de mate waarin de bonussen op de melkprijs een reden zijn om deel te nemen	Uit interviews	Hypothese: Eens > positief	15: statement 9
Vraag over de mate waarin leefbaarheid van het platteland een reden was om deel te nemen	Wilson en Hart (2000)	Hypothese: Eens > positief Oneens > negatief	15: statement 5
Vraag over de mate waarin zekerheid van inkomen een reden was om deel te nemen	Uit interviews	Hypothese: Eens > positief Oneens > negatief	15: statement 2
Vraag of de boer vindt dat deelname leidt tot minder financiële opbrengsten	Wilson en Hart (2000) noemen dit als een reden om niet deel te nemen	Hypothese: Eens > negatief	16: statement 4
Vraag over de mate waarin agrarisch natuurbeheer past bij de toekomstplannen van het bedrijf	Wilson en Hart (2000) noemen dit als een belangrijke reden om	Hypothese: Eens > positief	15: statement 4

	wel of niet deel te nemen	Oneens > negatief	
Enquêtevraag over het soort boerenbedrijf (bv. akker- of veeboer)	Volgens Sanders e.a. (2002) verschilt per type bedrijf de mogelijkheid tot deelname	Hypothese: Graasdierbedrijven en gemengde bedrijven > positief Akkerbouwbedrijven > negatief	1
Enquêtevraag over het aantal hectare land dat de boer in gebruik heeft	Defrancesco (2018) noemt dat een grotere boerderij een positief effect heeft op de beslissing tot deelname	Hypothese: Meer dan 75 ha > positief Minder dan 75 ha > negatief	19a
Enquêtevraag over hoeveel vee de boer per hectare heeft in GVE (grootvee eenheid)	Uit interesse, een hoger GVE per hectare betekent een intensievere bedrijfsvoering en mogelijk minder mogelijkheden voor deelname	Hypothese: Hoe hoger de GVE per hectare, hoe minder deelname	19b
Enquêtevraag over de leeftijd van de respondent	Brotherton (1989,1991) noemt dit als een relevante factor.	Hypothese: Hoe jonger hoe meer deelname	20a
Enquêtevraag over de mate waarin de boer voor zijn inkomen afhankelijk is van zijn boerderij	Wilson en Hart (2000) noemen dat een afhankelijkheid onder de 50% een negatief effect heeft op deelname	Hypothese: Hoe afhankelijker, hoe positiever voor deelname	21
Enquêtevraag over de inpasbaarheid van agrarisch natuurbeheer ten aanzien van de arbeidssituatie	Sanders e.a. (2002)	Hypothese: Lage inpasbaarheid > negatief Hoge inpasbaarheid > positief	14: statement 5
Enquêtevraag over het aantal jaren dat de boer het boerenbedrijf leidt.	Uit interesse	Hypothese: hoe meer jaren, hoe meer deelname	20c
Enquêtevraag over het aantal jaren dat de boer deelneemt aan agrarisch natuurbeheer	Uit interesse	Hypothese: hoe meer jaren, hoe meer deelname	20d

Enquêtevraag over de mate waarin de boer vindt dat hij/zij genoeg kennis heeft van agrarisch natuurbeheer	Sanders e.a. (2003) noemen dat de aanwezigheid van kennis invloed heeft op de deelname	Hypothese: Hoe hoger de perceptie van kennis, hoe meer deelname	16: statement 6
Enquêtevraag over de mate waarin lokale boeren elkaar stimuleren om deel te nemen aan ANB	Oksanen (2003) en Luz (1994) noemen het belang van de relatie tussen de lokale gemeenschap en de boeren. Lage mate van steun heeft negatief effect volgens Fielding e.a. (2008)	Hypothese: Hoge stimulans > positief Lage stimulans > negatief	15: statement 1
Enquêtevraag over de mate waarin de boer druk voelt van naburige boeren om deel te nemen	Drake e.a. (1999) en Deffuant (2001) noemen omliggende boeren als belangrijk aspect bij deelname	Hypothese: hoe meer druk, hoe meer deelname	18: statement 2
Enquêtevraag over de mate waarin de boeren de activiteit van de ANV als reden zien tot participatie	Sanders e.a. (2002)	Hypothese: wanneer eens, positief effect	18: statement 4
Enquêtevraag over de tevredenheid van boeren over het werk van de agrarische collectieven	Een aantal auteurs noemen de beleidsuitvoerders als belangrijke persoon in het proces van deelname (Drake e.a., 1999; Mahrlein, 1993; etc.)	Hypothese: Tevreden > deelname Niet tevreden > geen deelname	22: statement 5
Enquêtevraag over de mate waarin de boer tevreden is met ontvangen informatie van de overheid over ANB	Baumgartner en Hartmann (2001) noemen het belang van informatie		18: statement 4
Enquêtevraag over de mate waarin boeren vinden dat hun deelname leidt tot een verbetering van hun imago in de samenleving		Hypothese: Eens > positief Oneens > negatief	15: statement 6
Enquêtevraag over de mate waarin boeren zich onder druk gezet voelen door de samenleving om te participeren	Oksanen (2003) noemt dat boeren zich tegen maatregelen kunnen zetten wanneer de druk er groot is	Hypothese: Eens > negatief Oneens > positief	18: statement 1
Enquêtevraag over de mate waarin de boeren tevreden zijn met de financiële compensatie (subsidie)	Wilson en Hart (2000): met een lage perceptie van compensatie kan dit	Hypothese: Tevreden > positief	22: statement 1

	leiden tot geen deelname	Ontevreden > negatief	
Enquêtevraag over de mate waarin de boer het gevoel heeft de hoeveelheid regelgeving hem/haar belemmert om deel te nemen		Hypothese: Eens > negatief Oneens > positief	22: statement 2
Open vraag over wat boeren missen aan het huidige systeem van agrarisch natuurbeheer			23

Tabel A.1: Factoren die boeren motiveren of demotiveren om deel te nemen aan agrarisch natuurbeheer, inclusief theorie en hypothesen.

Bijlage 2: Jaarvergoedingen voor de verschillende beheerpakketten

Jaarvergoeding voor het begrotingsjaar 2019, behorende bij de Subsidieregeling Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer.

Stelsel Natuur en landschap			
Tarieven agrarisch natuurbeheer			
Indexcode	Pakketomschrijving	Eenheid	Tarief 2018
A01.01.01	Weidevogelgrasland met een rustperiode	Hectare per jaar	
A01.01.01a	Rustperiode van 1 april tot 1 juni		€ 274,95
A01.01.01b	Rustperiode van 1 april tot 8 juni		€ 400,09
A01.01.01c	Rustperiode van 1 april tot 15 juni		€ 531,75
A01.01.01d	Rustperiode van 1 april tot 22 juni		€ 598,98
A01.01.01e	Rustperiode van 1 april tot 1 juli		€ 1.028,35
A01.01.01f	Rustperiode van 1 april tot 15 juli		€ 1.190,39
A01.01.01g	Rustperiode van 1 april tot 1 augustus		€ 1.375,57
A01.01.02	Weidevogelgrasland met voorweiden	Hectare per jaar	
A01.01.02a	Voorweiden 1 mei tot 15 juni		€ 229,73
A01.01.02b	Voorweiden 8 mei tot 22 juni		€ 229,73
A01.01.03	Plas-dras	Hectare per jaar	
	<i>Plas-dras</i>		
A01.01.03a	Inundatieperiode 15 februari tot 15 april		€ 758,50
A01.01.03b	Inundatieperiode 15 februari tot 15 mei		€ 1.211,05
A01.01.03c	Inundatieperiode 15 februari tot 15 juni		€ 1.981,43
A01.01.03d	Inundatieperiode 15 februari tot 1 augustus		€ 1.981,43
	<i>Greppel plas-dras</i>		
A01.01.03e	Inundatieperiode 15 februari tot 15 april		€ 758,50
A01.01.03f	Inundatieperiode 15 februari tot 15 mei		€ 1.211,05
A01.01.03g	Inundatieperiode 15 februari tot 15 juni		€ 1.981,43
A01.01.03h	Inundatieperiode 15 februari tot 1 augustus		€ 1.981,43
A01.01.04	Landbouwgrond met legselbeheer	Hectare per jaar	
A01.01.04a1	Legselbeheer op grasland 35 broedparen		€ 69,17
A01.01.04a1	Legselbeheer op grasland 50 broedparen		€ 87,82
A01.01.04a1	Legselbeheer op grasland 75 broedparen		€ 108,41
A01.01.04a1	Legselbeheer op grasland 100 broedparen		€ 129,84

A01.01.04b	Legselbeheer op bouwland en/of grasland		€ 51,66
A01.01.04c1.ut	Legselbeheer op grasland 150 broedparen plus maaitrappen		€ 316,31
A01.01.04c2.ut	Legselbeheer op grasland 200 broedparen plus maaitrappen		€ 359,11
A01.01.04c3.ut	Legselbeheer op grasland 300 broedparen plus maaitrappen		€ 380,90
A01.01.05	Kruidenrijk weidevogelgrasland	Hectare per jaar	
A01.01.05a	Kruidenrijk weidevogelgrasland		€ 1.028,35
A01.01.05b	Kruidenrijk weidevogelgraslandrand		€ 926,62
A01.01.06	Extensief beweid weidevogelgrasland	Hectare per jaar	
A01.01.06	Extensief beweid weidevogelgrasland		€ 495,04
A01.01.07	Ruige mest	Hectare per jaar	
A01.01.07	Ruige mest		€ 138
A01.02.01	Bouwland met broedende akkervogels	Hectare per jaar	
A01.02.01a1 (2010)	Bouwland met broedende akkervogels: Jaarlijks dient 20-50% van de beheereenheid opnieuw tussen 1 maart en 15 april worden geploegd en opnieuw ingezaaid met een in het natuurbeheerplan voorgeschreven zaaimengsel op kleigrond		€ 2.138,73
A01.02.01a2 (2010)	Bouwland met broedende akkervogels: Jaarlijks dient 20-50% van de beheereenheid opnieuw tussen 1 maart en 15 april worden geploegd en opnieuw ingezaaid met een in het natuurbeheerplan voorgeschreven zaaimengsel op zandgrond		€ 1.652,31
A01.02.01b1 (2010)	Bouwland met broedende akkervogels: Jaarlijks dient 20-50% van de beheereenheid opnieuw tussen 1 maart en 15 april te worden geploegd op kleigrond		€ 2.138,73
A01.02.01b2 (2010)	Bouwland met broedende akkervogels: Jaarlijks dient 20-50% van de beheereenheid opnieuw tussen 1 maart en 15 april te worden geploegd op zandgrond		€ 1.652,31
A01.02.01c1 (2010)	Bouwland met broedende akkervogels: In het derde of vierde jaar dient de gehele beheereenheid opnieuw tussen 1 maart en 15 april te worden geploegd en opnieuw ingezaaid met een in het natuurbeheerplan voorgeschreven zaaimengsel op kleigrond		€ 2.138,73
A01.02.01c2 (2010)	Bouwland met broedende akkervogels: In het derde of vierde jaar dient de gehele beheereenheid opnieuw tussen 1 maart en 15 april te worden geploegd en opnieuw ingezaaid met een in het natuurbeheerplan voorgeschreven zaaimengsel op zandgrond		€ 1.652,31
A01.02.01a1	Bouwland met broedende akkervogels: Jaarlijks dient 20-50% van de beheereenheid opnieuw tussen 1 maart en 15 april worden geploegd en opnieuw ingezaaid met een in het natuurbeheerplan voorgeschreven zaaimengsel op kleigrond		€ 2.138,73

A01.02.01a2	Bouwland met broedende akkervogels: Jaarlijks dient 20-50% van de beheereenheid opnieuw tussen 1 maart en 15 april worden geploegd en opnieuw ingezaaid met een in het natuurbeheerplan voorgeschreven zaaimengsel op zandgrond		€ 1.652,31
A01.02.01b1	Bouwland met broedende akkervogels: Jaarlijks dient 20-50% van de beheereenheid opnieuw tussen 1 sept en 15 april te worden geploegd op kleigrond		€ 2.138,73
A01.02.01b2	Bouwland met broedende akkervogels: Jaarlijks dient 20-50% van de beheereenheid opnieuw tussen 1 sept en 15 april te worden geploegd op zandgrond		€ 1.652,31
A01.02.01c1	Bouwland met broedende akkervogels: In 3e en 4e jaar dient de gehele beheereenheid opnieuw tussen 1 sept en 15 april te worden geploegd en opnieuw ingezaaid met een in het natuurbeheerplan voorgeschreven zaaimengsel... Roulatie mogelijk op klei		€ 2.138,73
A01.02.01c2	Bouwland met broedende akkervogels: In 3e en 4e jaar dient de gehele beheereenheid opnieuw tussen 1 sept en 15 april te worden geploegd en opnieuw ingezaaid met een in het natuurbeheerplan voorgeschreven zaaimengsel... Roulatie mogelijk op zand		€ 1.652,31
A01.02.01d1	De beheereenheid is minimaal 12 meter breed. Tussen 15 april en 31 aug mag max. 10% van de oppervlakte bedekt zijn met rijsporen Roulatie mogelijk op klei		€ 1.739,63
A01.02.01d2	De beheereenheid is minimaal 12 meter breed. Tussen 15 april en 31 aug mag max. 10% van de oppervlakte bedekt zijn met rijsporen Roulatie mogelijk op zand		€ 1.302,33
A01.02.02	Bouwland met doortrekkende en overwinterende akkervogels	Hectare per jaar	
A01.02.02a	Bouwland met doortrekkende en overwinterende akkervogels klei		€ 2.028,24
A01.02.02b	Bouwland met doortrekkende en overwinterende akkervogels zand		€ 1.744,97
A01.02.03	Bouwland voor hamsters	Hectare per jaar	
A01.02.03a	Bouwland voor hamsters, vollelvelds		€ 2.240,05
A01.02.03b	Opvangstrook voor hamsters		€ 2.028,24
A01.03.01	Overwinterende ganzen	Hectare per jaar	
A01.03.01a	Ganzen op grasland	ten minste	€ 118,00
		ten hoogste	€ 725,81
A01.03.01b	Ganzen op bouwland	ten minste	€ 73,00
		ten hoogste	€ 756,80
A01.03.01c	Ganzen op vroege groenbemester		€ 252,00
A01.03.01d	Ganzen op late groenbemester		€ 252,00
A01.03.02	Overzomerende ganzen	Hectare per jaar	
A01.03.02.Lb	Opvang overzomerende grauwe ganzen Maasplassen		€ 940,00

A01.04	Insectenrijke graslanden	Hectare per jaar	
A01.04.01a.Lb	Insectenrijk graslandperceelsbeheer Roerdal: basis		€ 1.386,98
A01.04.01b.Lb	Insectenrijk graslandperceelsbeheer Roerdal: plus		€ 1.991,11
A01.04.02.Lb	Insectenrijke graslandranden Roerdal		€ 1.991,11
A01.05.01	Foerageerrand Bever	Hectare per jaar	
A01.05.01.Lb	Foerageerrand Bever		€ 0,00
A02.01	Botanisch waardevol grasland	Hectare per jaar	
A02.01.01	Botanisch weiland		€ 1.020,09
A02.01.02	Botanisch hooiland		€ 1.164,83
A02.01.03	Botanische weide-of hooilandrand		
A02.01.03a	Botanische weiderand		€ 1.020,09
A02.01.03b	Botanische hooilandrand		€ 1.350,02
A02.01.04	Botanisch bronbeheer		€ 1.803,98
A02.02	Akker met waardevolle flora	Hectare per jaar	
A02.02.01a	Akker met waardevolle flora: Drie van de zes jaar graan		€ 149,63
A02.02.01b	Akker met waardevolle flora: Vier van de zes jaar graan		€ 441,76
A02.02.01c	Akker met waardevolle flora: Vijf van de zes jaar graan		€ 521,60
A02.02.02	Chemie en kunstmestvrij land	Hectare per jaar	
A02.02.02a	Chemie en kunstmestvrij land: Drie van de zes jaar graan		€ 663,24
A02.02.02b	Chemie en kunstmestvrij land: Vier van de zes jaar graan		€ 725,42
A02.02.02c	Chemie en kunstmestvrij land: Vijf van de zes jaar graan		€ 766,50
A02.02.03	Akkerflora randen	Hectare per jaar	
A02,02.03	Akkerflora randen		€ 1.652,31

Tabel A.2: Compensaties per type beheerpakket (Overijssel, 2019)

Bijlage 3: Hectares agrarisch natuurbeheer in 2019 in de provincie Overijssel (ANLb)

De onderstaande tabel geeft het aantal hectares aan agrarisch natuurbeheer weer per beheerpakket.

		Agrarisch Natuurcollectief – ANLb			
CODE	TOTAALNAAM	Coöperatie gebiedscollectief Noordoost Twente U.A.	Coöperatieve Agrarisch Natuur Collectief Midden Overijssel U.A.	Coöperatieve Agrarische Natuurvereniging Noordwest Overijssel U.A.	Eindtotaal
1a	Grasland met rustperiode - rust van 1 april tot 1 juni	3,7ha	14,4ha	234,6ha	252,7ha
1b	Grasland met rustperiode - rust van 1 april tot 8 juni	3,1ha	4,1ha	68,5ha	75,7ha
1c	Grasland met rustperiode - rust van 1 april tot 15 juni	18,7ha	45,8ha	259,2ha	323,7ha
1l	Grasland met rustperiode - rust van 1 mei tot 15 juni, voorweiden		12,0ha		12,0ha
1q	Grasland met rustperiode - rust van 1 mei tot 1 juni, voorweiden			32,1ha	32,1ha
		25,6ha	76,3ha	594,4ha	696,2ha
2b	Kuikenvelden - rust 1 april - 1 augustus, 3 weken			2,2ha	2,2ha
2c	Kuikenvelden - rust 1 april - 1 augustus, 4 weken			0,3ha	0,3ha
				2,5ha	2,5ha
3a	Plas-dras - 15 februari - 15 april			1,0ha	1,0ha
3b	Plas-dras - 15 februari - 15 mei			2,4ha	2,4ha
3c	Plas-dras - 15 februari - 15 juni	2,7ha	3,8ha	33,2ha	39,8ha
3e	Plas-dras - 15 februari - 15 april, greppels			1,1ha	1,1ha
3f	Plas-dras - 15 februari - 15 mei, greppels		0,1ha	0,5ha	0,6ha
3g	Plas-dras - 15 februari - 15 juni, greppels	0,0ha	0,2ha	3,4ha	3,6ha
		2,8ha	4,1ha	41,5ha	48,4ha
4a	Legselbeheer - Legselbeheer op grasland	24,3ha	417,4ha	1.969,2ha	2.410,9ha
4b	Legselbeheer - Rustperiode op bouwland	5,7ha	1,3ha		7,1ha
4d	Legselbeheer - nestbescherming + 2 weken rustperiode			5,6ha	5,6ha
4f	Legselbeheer - nestbescherming + 4 weken rustperiode			2,2ha	2,2ha
		30,0ha	418,7ha	1.977,0ha	2.425,7ha

5a	Kruidenrijk grasland - 1 april - 15 juni	8,4ha	151,6ha	543,1ha	703,1ha
5b	Kruidenrijk grasland - 1 april - 22 juni	2,7ha		4,0ha	6,7ha
5c	Kruidenrijk grasland - 1 april - 1 juli		5,9ha	2,1ha	8,0ha
5h	Kruidenrijk grasland - rand, klasse A	0,6ha	0,9ha	0,2ha	1,7ha
		11,7ha	158,4ha	549,3ha	719,5ha
6a	Extensief beweid grasland - 1 - 1,5 GVE / ha, 1 april - 15 juni		4,6ha	16,0ha	20,7ha
6c	Extensief beweid grasland - 1 - 3 GVE / ha, 1 april - 15 juni		7,3ha	14,1ha	21,3ha
			11,9ha	30,1ha	42,0ha
7a	Ruige mest - ruige mest	22,1ha	166,4ha	1.015,8ha	1.204,3ha
		22,1ha	166,4ha	1.015,8ha	1.204,3ha
9a	Poel en klein historisch water - kleine poel, 75 - 100 % schonen		0,1ha		0,1ha
9c	Poel en klein historisch water - kleine poel, maximaal 75 % schonen		0,0ha		0,0ha
9d	Poel en klein historisch water - grote poel, maximaal 75 % schonen		0,6ha		0,6ha
9e	Poel en klein historisch water - jaarlijks beheer < 175 m2	0,1ha	0,3ha		0,4ha
9f	Poel en klein historisch water - jaarlijks beheer + opschonen < 175 m2		0,0ha	0,2ha	0,2ha
9g	Poel en klein historisch water - jaarlijks beheer > 175 m2	0,2ha	0,1ha		0,3ha
9h	Poel en klein historisch water - jl. beheer + opschonen 5 jr > 175 m2	0,1ha	0,2ha	0,2ha	0,5ha
9i	Poel en klein historisch water - jl. beheer + opschonen 10 jr > 175 m2		0,4ha	0,1ha	0,5ha
		0,4ha	1,8ha	0,5ha	2,6ha
10a	Natuurvriendelijke oever - natuurvriendelijke oever		0,2ha		0,2ha
			0,2ha		0,2ha
11b	Rietzoom en klein rietperceel - brede rietzoom en rietperceel		0,0ha		0,0ha
			0,0ha		0,0ha
13a	Botanisch grasland - botanisch weiland	0,6ha	0,2ha		0,8ha
13b	Botanisch grasland - botanisch hooiland	127,6ha	309,0ha	187,9ha	624,5ha

13c	Botanisch grasland - botanische weiderand	3,5ha	2,3ha		5,7ha
13d	Botanisch grasland - botanische hooilandrand	16,0ha	88,1ha	2,2ha	106,3ha
		147,6ha	399,6ha	190,1ha	737,3ha
15a	Wintervoedselakker - wintervoedselakker 15 mei - 1 maart	24,3ha	1,7ha		26,0ha
15b	Wintervoedselakker - wintervoedselakker 1 okt - 15 maart	4,3ha			4,3ha
		28,6ha	1,7ha		30,3ha
18a	Kruidenrijke akker - 3 van de 6 jaar graan		37,5ha		37,5ha
18b	Kruidenrijke akker - 4 van de 6 jaar graan	10,8ha	17,3ha		28,2ha
18c	Kruidenrijke akker - 5 van de 6 jaar graan	74,8ha	18,2ha		93,0ha
		85,6ha	73,0ha		158,6ha
19a	Kruidenrijke akkerrand - 3 m breed	0,1ha	6,4ha		6,6ha
19b	Kruidenrijke akkerrand - 6 m breed	56,7ha	46,7ha		103,3ha
		56,8ha	53,1ha		109,9ha
20a	Hakhoutbeheer - jaarlijks beheer	1,0ha	3,5ha	2,8ha	7,3ha
20b	Hakhoutbeheer - jaarlijks beheer plus tussenkap		0,3ha		0,3ha
20c	Hakhoutbeheer - jaarlijks beheer plus eindkap			2,3ha	2,3ha
20d	Hakhoutbeheer - tussenkap	4,2ha			4,2ha
		5,2ha	3,8ha	5,1ha	14,1ha
21a	Beheer van bomenrijen - beheer van bomenrijen	0,0ha	0,3ha		0,3ha
		0,0ha	0,3ha		0,3ha
22a	Knip- en scheerheg - jaarlijks knippen / scheren	0,2ha	0,1ha		0,3ha
22b	Knip- en scheerheg - eenmaal per 2 / 3 jaar knippen / scheren		0,0ha	0,0ha	0,0ha
		0,2ha	0,1ha	0,0ha	0,3ha
23a	Struweelhaag - cyclus 5 - 7 jaar	0,0ha	0,1ha		0,1ha
		0,0ha	0,1ha		0,1ha
24a	Struweelrand - struweelrand		2,9ha		2,9ha
			2,9ha		2,9ha
25a	Boom op landbouwgrond - boom op landbouwgrond		0,0ha		0,0ha
			0,0ha		0,0ha

26a	Half- en hoogstamboomgaard - hoogstamboomgaard	0,4ha	2,9ha		3,3ha
		0,4ha	2,9ha		3,3ha
27a	Hakhoutbosje - droog hakhout	0,3ha	0,7ha	0,4ha	1,5ha
27b	Hakhoutbosje - vochtig hakhout	0,9ha	0,7ha		1,6ha
		1,2ha	1,4ha	0,4ha	3,1ha
29a	Bosje - bosje	1,2ha			1,2ha
		1,2ha			1,2ha
39a	Bodemverbetering (op gras-en bouwland) - op grasland	119,6ha	33,5ha		153,1ha
		119,6ha	33,5ha		153,1ha
		539,0ha	1.410,3ha	4.406,8ha	6.356,1ha

Tabel A.3: Aantal hectares onder contract per type beheerpakketten in de provincie Overijssel.